

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

PHOKAIA'DAKİ ATHENA TAPINAĞI KAZISINDA ELE GEÇEN PALMİYE
YAPRAKLI SÜTUN BAŞLIĞI

Sabri ARICI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2013

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Ana Bilim Dalı

PHOKAIA'DAKİ ATHENA TAPINAĞI KAZISINDA ELE GEÇEN PALMİYE
YAPRAKLI SÜTUN BAŞLIĞI

Sabri ARICI

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZBAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2013

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sabri ARICI tarafından hazırlanan, Phokaia'daki Athena Tapınağı Kazısında Ele Geçen Palmiye Yapraklı Sütun Başlığı adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZBAY
(Danışman)

Üye

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL

Üye

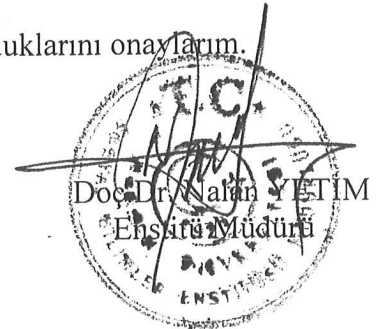

Doç. Dr. Efrumiye ERTEKİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

09.01.2013

ÖNSÖZ

“Phokaia’daki Athena Tapınağı Kazısında Ele Geçen Palmiye Yapraklı Sütun Başlığı” konulu tezini uzun süreli bir çalışmanın ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Bu çalışma, çok spesifik bir konu olması sebebiyle özellikle kaynak konusunda sıkıntılarla karşılaştım. Kaynakların neredeyse % 90’ı yabancı yayınlardan (İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca) ve yetersiz bilgilerden oluşmaktaydı. Phokaia Palmiye başlığı ile ilgili bilgiler ise daha sınırlıydı. Zorluklara rağmen, bu konuyu çalışmak benim için daha zevkli olmuştur. Bu sayede, tezim özellikle Türkçe kaynak olması sebebiyle öncelikle Türk araştırmacılara önemli bir kaynak olacağı inancı içerisindeyim.

Bana bu tezi konusunu öneren ve sonra da yardımcı olmaya çalışan Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Foça Kazıları Başkanı Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Ömer ÖZYİĞİT’e teşekkür ederim. Tez danışmanım Mersin Üniversitesi’nden Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZBAY’a katkılarından ve sabrından dolayı kendisine teşekkür ederim. Ayrıca, Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL’ün bilgisi ve tecrübesiyle katkılardan dolayı kendilerine teşekkür ederim. Kütüphane konusundaki katkılarından dolayı, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü’ne, Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi’ne ve veri tabaları konusunda yararlandığım Mersin Üniversitesi Kütüphane Daire Başkanlığına teşekkürü bir borç bilirim. Palmiye sütun başlığının çizimlerinden dolayı Mimar Yalın PEKVAR’a teşekkür ederim. Almanca çevirilerim için değerli mesai arkadaşım Okutman Yeşim ARICI’ya ve İtalyanca çevirileri içinde de Okutman Dilaver YÜCEL’e minnettarım. Son olarak ta geçen süre zarfında sabrı ve desteğinden dolayı sevgili eşim Ayşegül AKÇA ARICI’ya teşekkür ederim.

ÖZET

PHOKAIA'DAKİ ATHENA TAPINAĞI KAZISINDA ELE GEÇEN PALMIYE YAPRAKLI SÜTUN BAŞLIĞI

Palmiye sütun başlıkları, Palmiye ağacından türediği ve kökeninin Mısır'daki örneklerine dayandığı kabul edilmektedir. Bu başlık tipinin, Girit ve Yunan Dünyasının MÖ 1. binin ilk yarısındaki örnekleri değerlendirildiğinde, Arkades, Delphi'deki Massalia ve Klazomenai Hazine Binalarındaki örnekler ve Phokaia örneği olmak üzere, toplam dört yerde karşımıza çıkmaktadır. Arkades palmiye başlığı (MÖ 7. yüzyılın ortası), boyutunun küçük olması sebebiyle, mimaride kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu başlık, en eski Yunan taş sütun başlığıdır. Bunların içindeki Phokaia başlığı ise, mimaride kullanılan en eski palmiye yapraklı taş başlıktır (MÖ 6. yüzyılın başları). Bu başlığın gözenekli Foça tüf taşından yapılan Athena Tapınağının pronaosunda kullanıldığı tahmin edilmektedir. Massalia ve Klazomenai Hazine binalarının sütun başlıkları (Klazomenai başlığı MÖ550-Massalia Başlığı MÖ 540-530), Phokaia başlığının bir kopyası olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Palmiye başlık, Phokaia, Athena Tapınağı, Mısır, Phokaia kolonizasyonu, Palmiye'nin sembolik anlamları, Arkades başlığı, Massalia ve Klazomenai hazine binaları.

ABSTRACT**THE PALM LEAF CAPITAL FOUND IN EXCAVATION OF THE
TEMPLE OF ATHENA IN PHOKAIA**

Palm capitals are derived from the palm tree and the origin of the column capitals are accepted based on the examples of Egypt. This type of capitals, Crete and Greek World in BC to the 1st Millennium in the first half of the samples evaluated, in Arkades the palm capital, in Delphi at The Treasury Buildings of Massalia and Klazomenai examples and including Phokaia example a total of four places emerge. Arkades palm capital (middle of 7. Century BC) , due to small size, understood that it is not used in architecture. This capital is the oldest of Greek stone capital. In these, Phokaia capital is the oldest palm leafy stone capital used in architecture (the beginning of the 6th century BC). This capital using Foca porous tuff stone made the pronaos of Athena Temple is estimated. Massalia and Klazomenai The column capitals of The Treasury Buildings (Klazomenai capital 550 BC- Massalia capital 540-530 BC) was made as a copy of Phokaia capital understood.

Keywords: Palm capital, Phokaia, the Temple of Athena, Egypt, colonization of Phokaia, symbolic meanings of Palm, capital of Arkades, Massalia and Klazomenai treasury buildings.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	v
LEVHALAR LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM PALMİYE’NİN ANTİK DÜNYADAKİ SEMBOLİK ANLAMLARI	4
II. BÖLÜM MISIR VE YUNAN DÜNYASINDAKİ PALMİYE BAŞLIKLAR	10
II.1. Mısır Palmiye Başlıkları	10
II.2. Yunan Palmiye Başlıkları	12
II.2.1 Yunan Palmiye Başlığının İsimlendirilmesi	12
II.2.2. Antik Yunan Kayıtlarında Sadece Adları Geçen Palmiye Başlıkları	16
II.2.3. Girit Palmiye Başlıkları.....	19
II.2.4.Delphi’deki Massalia ve Klazomenai Hazine Binalarındaki Palmiye Başlıkları	24
II.2.5. Phokaia Palmiye Başlığı.....	31
III. BÖLÜM PHOKAİA ATHENA TAPINAĞINDAKİ PALMİYE BAŞLIĞIN KÖKENİ VE BU KONUDAKİ TARTIŞMALAR	42
SONUÇ	55
KAYNAKÇA	59
LEVHALAR	

KISALTMALAR LİSTESİ

Palmiye başlık: Palmiye yapraklı sütun başlığı.

Phokaia başlığı: Phokaia Palmiye yapraklı sütun başlığı.

Arkades başlığı: Arkades Palmiye yapraklı sütun başlığı.

Delphi başlıkları: Massalia ve Klazomenai Palmiye yapraklı sütun başlıkları.

Massalia başlığı: Massalia Palmiye yapraklı sütun başlığı.

Klazomenai başlığı: Klazomenai Palmiye yapraklı sütun başlığı.

MÖ: Milattan önce.

MS: Milattan sonra.

Bkz.:Bakınız.

Res.:Resim.

Mim.: Mimar

Çiz. :Çizim.

Fig. :Figür.

Pl. :Plate.

LEVHALAR LİSTESİ

Çizim Listesi

Çizim 1a: Phokaia Palmiye başlığın üstten çizimi (Çiz. Mim. Yalın Pekvar).

Çizim 1b: Phokaia Palmiye başlığın alttan ve yandan çizimi. (Çiz. Mim. Yalın Pekvar).

Resim Listesi

Resim 1: Mısır Deir el Bersheh'teki Djehutyhotep'un mezarının girişindeki Palmiye başlık (MÖ 1850) (Arnold, 1992:63).

Resim 2: Sesebi'deki Mısır Palmiye başlık. (MÖ 1379- 1362) Perrot ve Chipiez, 1882: Fig. 348.).

Resim 3: Tanis'ten (Eski Krallık MÖ 2686-2181) Mısır Palmiye başlık. (Arnold, 1996: Res. 1/1).

Resim 4: Sippar'daki Asur tableti (MÖ 9. yüzyıl) (Betancourt,1977: Pl. 2).

Resim 5a: Arkades'teki Palmiye başlık (Levi, 1931: Fig. 206).

Resim 5b: Arkades'teki Palmiye başlık. (Liljenstolpe, 1999: 98, fig. 15).

Resim 6: Palmiye sütun başlıklı taş lamba (Evans, 1921: Fig. 249).

Resim 7a: Delphi'deki Massalia Hazine Binası (Pomtow, 1913: Fig.22).

Resim 7b: Delphi'deki Massalia hazine binasındaki Palmiye başlık (inci dizili başlık) (Dinsmoor, 1923: Fig. 4).

Resim 7c: Delphi'deki Massalia (sağdaki) ve Klazomenai (soldaki) hazine binalarındaki Palmiye başlıklar (çiftli).

Resim 8a: Resim 8a: Phokaia Palmiye başlığı (genel görünüm)

Resim 8b: Phokaia Palmiye başlığı (yakın görünüm)

Resim 9: Belevi Mausoleion'daki Palmiye başlığın çizimi.

Resim 10: Phokaia Palmiye başlığı (üst) ve Phokaia'daki Yaprak başlık (alt) (Akurgal, 1962: Fig. 31).

Resim 11: Susa'daki Pers başlığı (Langlotz, 1966: Abb.31).

GİRİŞ

“Phokaia’daki Athena Tapınağı Kazısında Ele Geçen Palmiye Yapraklı Sütun Başlığı” isimli Yüksek Lisans tezinde, Phokaia’da (Foça) Athena Tapınağında bulunan Palmiye sütun başlığının stilistik özellikleri açıklanarak ve geniş kapsamlı literatür taramasıyla birlikte benzer örneklerle karşılaştırılarak yapılmış bir çalışmadır. Phokaia Palmiye başlığı, 1957 yılında Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından Phokaia antik kentindeki Athena tapınağının bilimsel kazısında ortaya çıkarılmıştır. O dönemde E. Akurgal ile birlikte çalışan Ü.Serdaroğlu tarafından bu başlığın sadece tanıtımı yapılmıştır. [Serdaroğlu, Ü. (1967). Foça kazılarında bulunan arkeolojik devir mimarlık eserleri. *TTK*, VI, 35-41.] Bu çalışmada, başlığın, kökeni ve emsalleriyle karşılaştırılmasının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Zaten yabancı yayınların da başlıkla ilgili stil kritiklerinden öteye gidemedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu başlığın kökeni konusunda yeterli bilgiler de bulunmamaktadır. Verilen tarihler de ise, tapınağın o dönemdeki kazı sonuçlarından ortaya çıkan bilgilere göre değerlendirmeler yapılmıştır. Son dönem Phokaia Athena tapınağı kazılarının sonuçlarıyla beraber, bu çalışmayla, hem eksik olan yönlerin tamamlanması (Delphi Palmiye başlıkları haricindeki diğer örneklerle karşılaştırılması) hem de tarihlendirilmenin yeniden yapılması çalışmanın ana amacı içerisinde yer almaktadır. Bu tez çalışması ile, Hellen dünyasında kendi kategorisinde, yani Palmiye yapraklı sütun başlığı olarak, Arkaik Dönem’den kalan sadece dört sütun başlığından (bu başlıklar: Arkades başlığı, Massalia ve Klazomenai Hazine binalarındaki başlıklar ve Phokaia başlığı) biri olan Phokaia başlığı ile ilgili kökeninin araştırılması, yeniden tarihlendirilmesini ve benzer örneklerle karşılaştırılarak başlığa yeni bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Bu açıklamaların içinde ayrıca, bu başlığın isimlendirme sorunu ortaya çıkarılarak, nihai bir ismin konulması hedeflenmektedir.

Foça gözenekli tuf taşından olması sebebiyle bazı bölümleri aşınmakla birlikte, tamamına yakın ve tek parça olarak bulunan Phokaia Palmiye başlığı, form olarak *kalathos* veya sepeti çevreleyen merkezi (orta) damarı belirgin Palmiye yapraklarından oluşmaktadır. Şekil bakımından aralarında küçük farklılıklar olmakla birlikte bu başlığın, kolonizasyon hareketleri sebebiyle Phokaia'nın Mısır'da bulunmasından dolayı ilk örneklerinin Mısır'da aranması amaçlanmaktadır.

Bu çerçevede, üç bölümde incelenecek olan çalışmada, birinci bölümde, Palmiye ağacı ve yapraklarının antik dönemdeki sembol anlam olarak kullanımına geniş bir şekilde yer verilecektir. Bu açıklamaların Phokaia başlığı ile sembolik bir anlamı olup olmadığı konusuna açıklık getirilmesi hedeflenmektedir. İkinci bölümde Mısır ve Yunan dünyasındaki Palmiye başlıklarına yer verilecektir. Palmiye başlıkların kökeninin Mısır'da karşımıza çıkmasından dolayı, Mısır Palmiye başlıkları tanıtımı yapılacaktır. Ardından Yunan Palmiye başlıklarına verilen isim konusunda farklı sesler çıktığı anlaşıldığından, bu isimler ortaya konularak nihai bir ismin verilmesine çalışılacaktır. Bu konudan sonra Yunan antik yazarların bahsettikleri sembolik anlamları olan tek sütun halinde varlığı bilinen ancak günümüze ulaşmayan Palmiye başlıklardan söz edilecektir. Ardından Phokaia başlığının benzerleri olan Girit'teki Arkades başlığı ile MÖ 2. binin ortalarından kalan Palmiye sütunlu taş lambanın açıklamasına yer verilecektir. Bu konudan sonra Delphi'deki Klazomenai ve Massalia hazine binalarında kullanılan Palmiye başlıkları Phokaia başlıklarına benzemesinden ve Massalaia'nın Phokaia'nın kolonisi olması sebebiyle, bu başlıkların bilgilerine ihtiyaç duyulacaktır. İkinci bölümün son konusu ise, çalışmanın da ana konusu olan Phokaia Palmiye başlığının tanıtımıdır. Bu başlığın, Athena tapınağının mimari bir elemanı olmasından dolayı, başlığın tanıtımından önce Athena

tapınağının incelenmesi yapılarak, son dönem kazılarıyla ortaya çıkan sonuçlarına yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Phokaia Palmiye başlığının kökeninin araştırılarak bu konudaki tartışmalara yer verilmesi hedeflenmektedir. Bunun için öncelikle Arkaik Dönemdeki kolonizasyon hareketlerinde Phokaia'nın Mısır'daki varlığına genişçe yer verilecektir. Burada, Phokaia'nın antik kaynaklarda, yazıtlarda ve bağlantılı seramik buluntularına yer verilerek Phokaia'nın Mısır'daki varlığının ispatlanması hedeflenmektedir. Böylece Phokaia'nın Mısır'daki görkemli mimariden ne denli etkilendiğini ortaya çıkarılacaktır.

Bölümlerde adı geçen Yunan dünyasındaki Palmiye yapraklı sütun başlıkları sadece Arkaik Dönemle sınırlandırılmıştır. Bu konuya ek olarak, Girit'te farklı dönemlerde de olsa sadece iki adet Palmiye başlığı bulunmuştur. Girit Aslanlı mezarda bulunan ve Minos dönemine tarihlenen Palmiye sütunlu taş lamba, Girit'teki Arkades başlığının benzeri olması sebebiyle aralarında stil kritiği yapmak amacıyla tezin değerlendirilmesine alınması gerekli görülmüştür. Yine sınırlandırmalar çerçevesinde, Arkaik Dönem İonia kolonizasyonundan söz edilirken, daha çok Phokaia'nın Mısır'daki varlığını ispatlayan konulara ağırlık verilmiştir.

Tezde ele alınan problemlerin çözümü için arkeolojik araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışma hazırlanırken, kütüphane çalışmalarının yanında tezin konusunu oluşturan Phokaia'daki (Foça) Palmiye yapraklı sütun başlığı yerinde görülerek kapsamlı bir incelemesi yapılmıştır. Ayrıca Athena tapınağı da yerinde incelenerek konuyla ilgili bağlantıları incelenmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM PALMİYE'NİN MİSİR, MEZOPOTAMİA VE YUNAN DÜNYASINDAKİ SEMBOLİK ANLAMLARI

Bu bölümde, çalışma konusunun Palmiye ağacıyla doğrudan ilgili olması sebebiyle, bu ağacın, çağlar boyunca insanlar tarafından gündelik hayatta tercih edilme nedenleri, ağaca atfedilen kutsallıkla ilgili önemi ve diğer sembolik anlamları üzerinde durulacaktır. Ayrıca, yukarıdaki konuyla ilintili olarak, Phokaia Athena tapınağında bulunmuş olan Palmiye başlıkla ilgili Yunan dünyasında mitolojik bir bağlantısının bulunup bulunmadığı ve buna bağlı olarak sembolik anlamları ile önemi konusunda vurgu yapılacaktır. Bu açıklamalar sayesinde, Palmiye başlıkları konusunda, özellikle Phokaia başlığının sembolik bir anlamının olup olmadığı, bu sebeple, Yunanlıların özellikle Mısır, ve diğer Arkaik Dönem Yunan Palmiye örneklerinden etkilenip etkilenmediği sorularına cevap bulunması hedeflenmektedir.

İnsanoğlu, çağlar boyunca en çok ne ekip biçtiyse ve o ürün günlük hayatta ne kadar vazgeçilmez olduysa, o derece ona saygı göstermiştir. Buna örnek olarak buğday, zeytin, üzüm ve Palmiye ağacı gibi bitkiler gösterilebilir. Bulunduğu coğrafya ve iklim şartlarına göre yetişen ağaçlara, zamanla kutsallıkla ilgili simgelerle birtakım manevi değerler kazandırılmışlardır. Oluşan bu manevi anlayış, “Hayat Ağacı” olarak çağlar boyunca uygarlıkların kültürlerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Uygarlıkların bulunduğu coğrafik yapı ve bununla bağlantılı olan bitki örtüsüne göre kendine has karakteristik bir özelliği olan ağacın meyve vermesi ve sürekli olarak kendini yenileyebilmesi sebebiyle ağaç kutsal kabul edilmiştir ve bu kutsallığıyla evrensel bir simge olarak değer görmüştür. Mısır ve Mezopotamia’da “Hurma ağacı” (Palmiye), İskandinav ülkelerinde “Meşe ağacı”, Hindularda “Aśwattha” ve “Nyadrogda” gibi ağaçlar

örnek olarak verilebilir¹. Ağaç türleri, farklı coğrafyaların ve iklimle bağlantılı bitki örtülerine göre bölgeden bölgeye çeşitlilik kazandıklarından dolayı bu örnekler çoğaltılabilmektedir.

Bu ağaçlardan özellikle Palmiye ağacı, semitik çöl insanının saygı gördüğü bir ağaç olup², tarih boyunca yetiştiği toprak yapısı ve uygun iklim şartlarından dolayı özellikle Ortadoğu'da Fırat ve Dicle nehirleri boyunca, Kuzey Afrika'da Nil nehri ve Hindistan'da İndus nehri boyunca çok yetiştirilen bir ağaç olmuştur³. Bu ağacın meyvesinden (hurma), gövdesinden ve yaprağından mimari açıdan yararlanılmıştır⁴. Hem günlük hayatta çok sevilen bir içecek, hem de hayat iksiri olarak manevi bir anlam yüklenen hurmadan yapılan şaraptan da yararlanıldığı bilinmektedir⁵. Tarihsel belgelerde rastlanan bu şekildeki faydalanma, Palmiye ağacının yetişmesine uygun yerler olan özellikle Mezopotamya (Toprak yapısının daha uygun olması sebebiyle özellikle Filistin bölgesi) ve Mısır'da daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır⁶.

“Hayat Ağacı” olarak ağaç kültü ile ilgili ilk kaynaklar MÖ 3000’lerde Sümer, Babil çivi yazısındaki kayıtlarda ve Yahudi kaynakları ile Asur rölyeflerinde karşımıza çıkmaktadır⁷. Palmiye ağacının, Sümer’de cennet bahçesinde yer alan bir ağaç olarak değer gördüğü bilinmektedir⁸. Bu ağaç, yaşamın kaynağı, sonsuzluk dünyanın merkezi, yeniden

---

¹ Eliade, 2003: 270-271.

² Nixon, 1951: 279.

³ Popenoe,1924: 314, 315, 319; Goor, 1967: 320.

⁴ Atiya, 2006: 25.; Goor ,1967: 323,326.; Nixon , 1951: 274.; Popenoe, 1924: 315.

⁵ Popenoe, 1924: 313,316 ve 319.

⁶ Goor, 1967: 324.

⁷ Popenoe, 1924: 315.; Nixon, 1951: 280.; James, 1968: 241.

⁸ Nixon, 1951: 278.

diriliş, kurtulma ve yaradılış gibi çeşitli anlamlar⁹ kazandığı gibi, zaman zaman dinsel bir ritüelin¹⁰ veya bağımsızlığın sembolik temsilcisi olarak değerlendirildiği de görülmüştür¹¹.

Palmiye ağacı, Sümer kültüründeki tanrıçalardan olan İnanna'yı¹² ve Asur'da kutsal ağaç olarak verimliliği ve kutsal evliliği temsil etmiştir¹³. Verimlilikle sembolik bağlantılı Tanrıça İştar'ın şehvet ve bereketi temsilen Astarte'nin simgesi olarak değer görmüştür¹⁴.

Mısır'da ise, bu ağaç, MÖ 2700'lerde ilk kez kraliyet saraylarında karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Palmiye ağacının günlük hayatın içinde üretim ve kullanımıyla ilgili olarak MÖ 1. binin ortalarından itibaren daha yoğun olarak görülmeye başlandığı kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁵. Palmiye ağacı kraliyet saraylarının yanı sıra duvar resmi, mühür ve fildişi ile mezar mimarisindeki süslemelerde de yeraltının kutsal ağacı olarak gençlik, yeniden doğuş ve zafer gibi sembolik anlamlar kazanmıştır¹⁶. Palmiye ağacının, Mısır'ın günlük hayatın vazgeçilmez bir ağacı olarak Mezopotamia'daki gibi bir saygı gördüğü anlaşılmaktadır. Bu ağacın, yeniden dirilişi temsil ettiği bilinirken, Mısır tanrısı Ra'nın simgesi olan güneşi temsil ettiği¹⁷ ve Seshat, Hathor ve Het gibi Mısır tanrılarında da yer yer simgesel bir ağaç olarak değer görmüştür¹⁸. Bu özelliklerinin yanı sıra öteki

⁹ Buhl, 1947: 80-97.; James, 1966: 241-249.; Leick, 1988: 41.; Mc Donald, 2002: 113-129.; Shiloh, 1979: 42.

¹⁰ Shiloh, 1979: 39.

¹¹ Shiloh, 1979: 40.

¹² Collins, 2006: 99,103.

¹³ James, 1966: 153.

¹⁴ Albenda, 1994: 133.

¹⁵ Nixon, 1951: 274.

¹⁶ Kantzios, 1999: 39.

¹⁷ James, 1966: 153.; Wilkinson, 1994: 2.; Kantzios, 1999: 39.

¹⁸ James, 1966: 153.

dünya anlayışına bağlı olarak sonsuzluğu ve hükümranlığı¹⁹ ifade etmekle beraber, verimliliği²⁰ de temsil etmiştir. Bu ağacın, yeniden doğuş simgelediği için değer kazandığı bilinmekle birlikte, ayrıca dinsel bir içeriği olan festival gibi eğlence ve kutlamalarda zaferle ilgili sembolik bir anlama sahip olduğu da görülmektedir²¹. Palmiye ağacı, bütün bu sembolik anlayışların yanı sıra, yeniden yeşermeyi, dirilmeyi, yenilenmeyi ve canlanmayı da ifade etmektedir²². Bu özelliklerin yanı sıra Mısır takviminde hiyeroglif yazısındaki ay isimleri Palmiye yaprağı ile temsil edilip, her bir dalı yeni bir ayı ifade edecek şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır²³.

Yahudilerde ise, Palmiye ağacı kutsal bayramları olan “Tabernacles” festivalinde zaferi²⁴ temsil edilmesini, yanı sıra ölümsüzlük sembolü²⁵ ve hasat mevsiminde bereketin sembolü²⁶ olarak da kullanılmıştır. Ayrıca bu Ağaç, tapınak ya da şehir girişlerinde kutsallığına inanılarak iç dekorasyon süslemesi olarak kullanılmıştır²⁷. Hz. Süleyman tapınağının kapısının her iki yanında ana motif olarak değerlendirilirken, ayrıca Babil yapılarında, Palmiye gövdesinin mimari bir eleman olarak kullanıldığı da bilinmektedir²⁸.

Yunan mitolojisinde Palmiye ağacının doğrudan Apollon ile bağlantılı olduğu bilinmektedir. Apollon’un annesi Leto’nun Hera’nın korkusundan doğurmak için Delos

---

¹⁹ Buhl, 1947: 80-97.; King, 1997: 209.

²⁰ Hall, 1994: 157-160.; Deonna, 1951: 196.; Wilkinson, 1994: 2.; Wallert, 1962: 97-113.

²¹ Kantzios, 1999: 39.

²² Deonna, 1951: 206-207.

²³ Atiya, 2006: 25.

²⁴ Goor, 1967: 320.; Popenoe, 1924: 321.

²⁵ Nixon, 1951: 280.

²⁶ James, 1966: 153.

²⁷ Popenoe, 1924: 317.

²⁸ Moody, 1864: 403-415.; Popenoe, 1924: 320.; Shiloh, 1979: 90.

Adasına sığındığı, ve Ada'daki tek ağaç olan Palmiye'nin altında, gövdesine sarılarak bu doğumu gerçekleştirmiş olduğu bilinmektedir²⁹. Bu doğum sırasında Athena'nın Leto'ya bir kuşak vermesi³⁰, aşağıda da görüleceği gibi, araştırmacılar tarafından antik kaynaklara dayandırılarak Apollon ile Athena arasında Palmiye ile ilgili simgesel bir bağlantı kurulmasına neden olduğu görülmektedir.

Bu Ağaca verilen isim, ölümsüzlük ağacı anlamına gelen *Phoenix Dactylifera* ifadesiyle önem kazanmıştır. *Phoenix* isminin ölümsüzlük anlamına geldiği ile ilgili tartışmalar³¹ olmakla birlikte, bu ismin Fenike'den alındığı tahmin edilmektedir³². Çünkü Palmiye ağacı ile ilgili kültürün varlığı Fenikeliler tarafından Akdeniz dünyasında yayıldığı tahmin edilmektedir³³. Yunanlılar, Palmiye ağacının isim ve sembolik anlamlarını Fenikelilerden alırken, Palmiye'nin mimaride sütun ve süsleme elemanı olarak kullanılmasında Mısır etkisinde kalmışlardır.

Palmiye ağacı ve yaprağı sembolik anlam ve süsleme açısından Yunan sanatına Doğu'dan ithal olarak gelmiş olup, özellikle doğurganlıkla bağlantılı verimlilik, yeniden hayata dönüşü, ölümsüzlük, bereket, ışık, güç ve zafer gibi sembolik kavramları kendi içinde toplamıştır³⁴. Ayrıca Palmiye, özellikle MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda Yunan seramiklerinde yoğun olarak kullanılmaya başlanan bir motif olmuştur³⁵.

---

²⁹ Grimal,1997: 79.

³⁰ Deacy, 2008: 132-133.

³¹ Deonna, 1951: 203-205.; Popenoe 1924: 321.

³² Deonna, 1951: 203-205.; Goor, 1967: 320.

³³ Popenoe, 1924: 320.

³⁴ Deonna, 1951: 162-203.

³⁵ Amandry ,1954: 314.; Miller, 1979.

Yunan toplumu tarafından iyice benimsenmesinin ardından Palmiye, özellikle Doğu'ya karşı kazanılan zaferleri temsil etmiş³⁶, bunun yanı sıra zaman zaman barışı³⁷ ve bağımsızlığı sembolize ettiği de olmuştur³⁸.

Romalılarında benzer şekilde Yunanlılardan etkilendikleri anlaşılmaktadır ve imparatorların giysilerinde bir zafer işareti işaret olarak değer görmüştür. Spor yarışmalarda kazananlara zafer amblemi olarak Palmiye yapraklarından oluşan bir çelenk verilirdi³⁹. Erken Hıristiyanlıkla birlikte Roma'dan gelen alışkanlığın bir devamı olarak dinsel kutlamalarda önemli bir simge olarak değer görmeye devam etmiştir⁴⁰.

Sonuç olarak, İnsanoğlu çağlar boyunca, Mısır ve Mezopotamia'da, Palmiye ağacının meyvesinden, şarabından, uzun gövdesinden ve yaprağından değişik amaçlar için faydalanmıştır. Ayrıca mimaride, çeşitli süslemelerde, resim ve heykelde çok kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kutsal mekanların girişine veya avlusuna Palmiye yapraklı sütunlar yapılmıştır. Bu kadar çok sevilen Palmiye ağacına, hayat ağacı, yaşam kaynağı, sonsuzluk, dünyanın merkezi, yeniden diriliş, kurtulma, yaradılış, verimlilik, bereket, bağımsızlık ve zafer gibi çeşitli sembolik anlamlar yüklenilerek kutsal bir ağaç olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

---

³⁶ Amandry, 1954: 295-315.; Deonna, 1951: 190.; Meyer, 1849: 48.; Popenoe, 1924: 324.; Tarbell, 1908: 264-272.

³⁷ James, 1966: 153.; Meyer, 1849: 48.

³⁸ Shiloh, 1979: 40.

³⁹ James, 1966: 153.; Nixon, 1951: 280.; Tarbell, 1908: 265.

⁴⁰ Nixon, 1951: 280.

II. BÖLÜM MISIR VE YUNAN DÜNYASINDAKİ PALMIYE BAŞLIKLARI

Bu bölümde, Yunan Palmiye sütun başlıklarının kökenini oluşturan ve Mısır Palmiye başlıklarına yakın benzerliklere sahip olmaları sebebiyle, öncelikle Mısır örnekleri irdelenecektir. Ardından, Yunan antik kaynaklarda sözü geçen sütun veya ağaç tarzında yapıldığı tahmin edilen Palmiyeler ile ilgili eserlere değinilecektir. Daha sonra Yunan dünyasındaki, Girit Palmiye başlıkları, Delphi Palmiye başlıkları ve Phokaia başlığı ile ilgili geniş açıklamalara yer verilecektir. Son olarak da, Athena tapınağından çıkarılan ve Yaprak başlık adıyla anılan mimari bir elemandan söz edilecektir. Bu eserin, Phokaia Palmiye başlığının altına gelip gelmediği konusundaki tartışmalara yönelik açıklamalara yer verilecektir. Ardından bu mimari eserin, Phokaia başlığıyla bağlantısının olup-olmadığı konusunda açıklamalara yer verilecektir.

II. 1. Mısır Palmiye Başlıkları

Palmiye yaprak başlıkların kökeninin Mısır örnekler ile başlama olasılığı güçlü görüldüğünden, burada öncelikle Mısır Palmiye başlıklarının tanıtımına yer verilerek, daha sonraki açıklamalarda Yunan Palmiye başlıklarının Mısır örnekleriyle karşılaştırılma olanağı doğacaktır.

Mısır Palmiye başlıklarının şekline bakıldığında (Res.1, 2 ve 3), ağacın özellikle yapraklı bölümü baz alınarak dekorasyon amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır. Dokuz yapraklı olan başlıklarda orta damarı oldukça belirgin şekilde olan yapraklar, yukarıdan kavis yapacak şekilde bir eğimle sarkarlar. Sarkan yapraklar aşağıda sanki hepsini bir kurdele ile bağlanıyormuş gibi üç halka dikkat çekmektedir. *Abakus*, yaprakların üstünde

olurdu, fakat onların üstünü tam olarak kaplamayacak şekilde daha kısa yerleştirilirdi⁴¹. *Abakusun* küçük olmasının sebebinin, yaprakların kırılma olasılığını azalttığı tahmin edilmektedir⁴².

Phokaia Palmiye başlığının atası kabul edilen bu başlık tipi, bazen diğer sütun çeşitleriyle karışık olarak bazen de kendi başına simgesel bir mimari eleman olmuştur. Mısır Palmiye başlıkları, daha çok yapı girişlerinde, kutsal içerikli yapıların avlularında ve stoalarında kullanılmıştır⁴³. Palmiye başlıkları, hiçbir zaman ve hiçbir yerde gerçek mimari bir eleman olarak kullanılmamıştır. Daha çok kutsal yapıların girişlerde kullanıldığı bilinmektedir⁴⁴.

Mısır'da tapınak yeryüzündeki toprak anlamına gelirken, sütunlarda çatı olarak düşünülerek, gökyüzünü taşıdıklarına inanıldığı bilinmektedir. Mısırlılar bu sayede özellikle tapınak girişlerine çok önem verirlerdi, girişlerde *Lotus*, Palmiye ve *Papirüs*'ü sembolik olarak temsil eden oldukça görkemli başlıklardan oluşan sütunlar kullanılmıştır⁴⁵.

Mısır Palmiye başlıklarının en erken ahşap örneklerinin 4. Hanedanlıkta (MÖ 2575-2465) rastlanırken⁴⁶, en erken taş başlık örnekleri ise 5. Hanedanlık döneminde Sahure (MÖ 2458-2446), Dejedkare (MÖ 2388-2356) ve Unas'ın (MÖ 2356-2323) piramid tapınaklarında karşımıza çıkmaktadır⁴⁷. En yoğun olarak ise, 18. Hanedanlıkta

---

⁴¹ King, 1997: 210.; Pratt, 1880: 357-361.; Wesenberg, 1971: 27.; Wilkinson, 1850: 51.

⁴² Pratt, 1880: 360-361.

⁴³ Badawy, 1966: 32.; King, 1997: 210.; Wilkinson, 1850: 51.; Wilkinson, 2003: 65-66.

⁴⁴ Shiloh, 1979: 45.

⁴⁵ Arnold, 1996: 42.; Badawy, 1966: 32.; Deonna, 1951: 206-207.

⁴⁶ Lilljenstolpe, 1998: 97.; Smith, 1958: 53.

⁴⁷ Lilljenstolpe, 1998: 97.; Arnold 1992: 64.; Arnold, 1996: 39.

(MÖ 1550-1307) görülmektedir⁴⁸. Mısır'ın erken döneminde kullanılan başlıkların, ileri dönemlerde de kullanıldıkları anlaşılmaktadır⁴⁹. Hellenistik Dönemle birlikte, Palmiye başlıklar uzun bir aradan sonra Ptolemaioslar Döneminde (MÖ 310-30) yeniden kullanılmaya başlanmıştır⁵⁰.

Mısır Palmiye başlıklara en yakın örnekler, sayıları çok az da olsa, önce Girit'te, sonrada Yunanistan ve Anadolu'da karşımıza çıkmaktadır. İlk bakışta Mısır ve Girit başlıkları birbirine benzer gibi görünse de, oranları, yaprak sayıları ve *abakusun* boyutu açısından farklılıklar göstermektedir⁵¹. Ancak bu küçük ayrımlara ve sayılarının çok az olmasına rağmen Girit, Yunanistan ve Anadolu örneklerine en yakın Palmiye başlıkların Mısır etkili oldukları daha net anlaşılmaktadır.

II.2. Yunan Palmiye Başlıkları

II.2.1. Yunan Palmiye Başlığının İsimlendirilmesi

Palmiye başlıklarıyla yakın benzerlik içinde olan bazı başlık çeşitlerinin isimlendirilmesi konusunda çeşitli görüşlerin ortaya atılmasıyla ilgili birtakım sorunlar bulunmaktadır. Burada, bu görüşlerden yola çıkılarak araştırmacılar tarafından verilen en mantıklı ve nihai isim değerlendirilmesi yapılarak bu karmaşıklığın ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

---

⁴⁸ Arnold, 1992: 64.; Smith, 1958: 71.

⁴⁹ Arnold, 1996: 39.

⁵⁰ King, 1997: 209.; Wilkinson, 1850: 52. Ayrıca Mısır Palmiye yapraklarının dağılımıyla ilgili bkz. King, 1997: 219.; Arnold, 1996: 39-54.

⁵¹ Wesenberg, 1971: 29.

Özellikle Palmiye ağacından türediğine inanılan dikey volütlü başlıkların⁵² palmiye başlık tipi ile aynı ismin verilmesi konusunda bir isim karışıklığı bulunmaktadır⁵³. Zaten dikey volütlü başlıklarda isimlendirme konusunda problemler bulunmaktadır, bu sebeple Palmiye yapraklı başlık isminin de yukarıda söz edilen karışıklığa dahil olmasıyla konunun daha da çözülemez boyutlara geldiği görülmektedir.

Palmiye ağacının Aiol ve Ion başlıklarının atası olabileceğini savunan Pomtow, Aiol başlıklarına dikey volütlü Palmiye başlık ismini verirken, volütsüz olanına da doğal olarak Palmiye başlık ismini vermeyi daha akılcı bulmuştur⁵⁴. Dikey volütün değişik varyasyonları denenmiş Palmiye ağacı zamanla gerçek şeklini almaya başladığı iddia edilmiştir⁵⁵.

Bir başka tartışma Aiol isminin Palmiye'den mi yoksa *Lotus* bitkisinden mi türediği konusundan karışıklık bulunmasıdır. Aiol başlığının, Palmiye ağacından türediği görülen Sippar'daki örnek bunun tam anlamıyla doğrulamaktadır (Res. 4)⁵⁶. Bazı araştırmacıların⁵⁷ dikey volütlü başlığa verdiği isimler: Proto-Ionik, Aiolik-Ionik, Ionik-Aiolik, Proto-Aiolian, Proto-Aiolik, volütbaşlık Aiolik, Ionik, Protoionik, Cupriot gibi çeşitli isimlendirmeler verilmiştir. K.Schefold⁵⁸ ve Betancourt gibi bu konunun uzmanı olan

---

⁵² Betancourt, 1977: 19.; Shiloh, 1979: 26.

⁵³ Wesenberg, 1971: 43.

⁵⁴ Pomtow, 1913: 244-245.

⁵⁵ Shiloh, 1979: 28.

⁵⁶ Betancourt, 1977: 17,19.

⁵⁷ Betancourt, 1977:4.; Shiloh, 1979: 26.

⁵⁸ Betancourt, 1977.; Schefold, 1938: 41-52.

araştırmacılar Aiol başlık ismini net olarak kullanırken, Akurgal⁵⁹ ise, Aiol başlık isminin yanı sıra dikey volütlü başlık ismini de kullanmıştır.

Dikey volütlü başlıklarla Palmiye başlıkların isim koyma sorunları ile ilgili asıl tartışmalar, Delphi'deki Marsilya ve Klazomenai Hazine binasında bulunan Palmiye başlıklara 1923 yılında Dinsmoor'un Aiol sütun başlığı olarak yayınlamasıyla başlamıştır. Yazar, başlıkların Klazomenai ve Marsilya'ya ait olmasından dolayı bu kentlerin Aiolia sınırları içerisinde olduğunu varsayıp, Perrot- Chipiez'in görüşünden güç alarak, sütun başlıklarına bu ismin verilmesinin doğru olacağını savunulmuştur⁶⁰. Aslında bu görüş, o yıllarda iki kentin Aiol kökenli olması varsayımından kaynaklanmaktadır. Halbuki MÖ 9. yüzyılın sonundan itibaren Ionia etkisi görülmeye başlanmıştır⁶¹. Dinsmoor'un⁶² başlığın şeklinden dolayı ikincil olarak yakıştırdığı isim ise *Kalathos*'tur. 1971 yılına kadar genellikle Aeolik başlık olarak isimlendirilen Delphi'deki Palmiye başlık tipi örnekleri, bu yıldan itibaren Wesenberg, Dinsmoor tarafından dikey volütlü sütun başlık tipine verilen bir isim olan ve karışıklık yarattığı söylenen, Aiol ismini ret ederek Arkades ismi kullanılmıştır. Wesenberg tarafından bu başlık, Yunan dünyasındaki en eski taş başlığı olarak değerlendirilmiş ve Arkades'te (Girit) bulunmasından dolayı, Arkades isminin verilmesinin daha akılcı olacağı vurgulanmıştır⁶³. Ancak bu isim hiçbir zaman kalıcılığı koruyamamıştır. Zaten Maas⁶⁴ tarafından, Aiol sütun başlıklarında dikey volütlerin olmasından dolayı, Palmiye yapraklı çelenk şeklinde olan Delphi'deki Marsilya ve Klazomenai başlıklarına böyle bir ismin verilemeyeceği vurgulanmaktadır. Ayrıca,

⁵⁹ Akurgal, 1960:1-7.; Akurgal, 1961:286-287.; Akurgal, 1962:369-379.; Akurgal, 1993: Lev.33-36.

⁶⁰ Dinsmoor, 1923: 171-172.

⁶¹ Akurgal 1962: 370.

⁶² Dinsmoor, 1923: 172.

⁶³ Wesenberg, 1971: 43-45.

⁶⁴ Maas, 1993: 22.

Betancourt, Dinsmoor'un ve Wesenberg'in Aiol ismini vermesine pek taraf olmadığı görülmektedir. Çünkü, Aiol ismini dikey volütlü başlıklar için kullandığı anlaşılmaktadır⁶⁵. Arkades'teki Palmiye yapraklı başlığını ilk olarak ortaya çıkarıp, 1931 yılında İtalyanca yayınlayan araştırmacı Levi⁶⁶, İtalyanca “un capitello a palma” (Palmiye başlık) adını vererek en akılcı isimlendirmeyi yapmıştır.

Son otuz yılda Palmiye ağacından türediğine iddia edilen volütsüz olan Palmiye yapraklı başlığa bazı araştırmacılar tarafından almanca⁶⁷ “Blatt-kelch-kapitell” (yaprak çanak tipi başlık) ya da “palm-kapitell” ismini kullanarak, Palmiye yapraklı başlık tipini kendine has bir başlık olarak nitelendirilmiş ve bu ismi kullanılmıştır.

Bu konuda İngilizce yazan araştırmacılar ise, İngilizce “palm-capital” (Palmiye başlık) ismini tercih ettikleri görülmektedir⁶⁸. Fransızca yazan araştırmacılar⁶⁹ ise, “palmier- chapiteau” (Palmiye başlık) ismini tercih ettikleri görülmüştür.

Palmiye başlık tiplerine genel itibariyle Mısır örneklerinden yola çıkılarak benzerlerinin karşılaştırılması yoluyla çalışmalar yapılabilmektedir⁷⁰. Çoğu araştırmacı tarafından, Palmiye ağacından türeyen Yunan sütun başlıkları hakkında verilen ortak isim, Mısır Palmiye örneklerine benzemesinden dolayı, Palmiye başlık isminin kullanılmasıdır.

---

⁶⁵ Betancourt , 1977: 4.

⁶⁶ Levi, 1931: 184-188 ve 450-452.

⁶⁷ Hellmann,2002: 178.; Hoepfner, 1993a: 11-123.; Langlotz, 1966: 28.; Pomtow, 1913: 200-249.

⁶⁸ Barletta, 2001: 112-114.; Betancourt, 1979: 70.; Boardman, 1999: 143.; Coulton, 1976:121-122.; Coulton 1977: 137.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 146-147.; King, 1997: 205-225.; Lawrence, 1996.; Liljenstolpe, 1999:97.

⁶⁹ Amandry, 1954: 295-315.; Deonna, 1951: 162-207.; Martin, 1958: 119-131.

⁷⁰ Boardman, 1999: 143.; Braun, 1992: 55-56.; Betancourt, 1979: 70.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 146 ve 155.; Coulton, 1976: 121.; Dinsmoor, 1927: 59.; Hellmann, 2002: 177.; King, 1997: 206 ve 210.; Lawrence, 1996: 138.; Levi, 1931: 452; Liljenstolpe, 1999: 97; Martin, 1958: 129.; Robertson, 1992: 101.

Bu sayede Palmiye başlığından ayrılan ve dikey volütlü başlık ya da Aiol başlığı ismi verilen başlıkla olan isim karmaşası da ortadan kalkması gerekmektedir.

II.2.2. Antik Yunan Kaynaklarında Adları Geçen Palmiye Başlıkları

Burada Yunan antik kaynaklarında söz edilen ancak günümüze kadar ulaşmayan simgesel anlam içeren Palmiye ağacı ya da sütunları hakkındaki bilgilere yer verilecektir. Buradaki bilgiler, zaten sayıları çok az olan Yunan palmiye başlıklarının değerlendirilmesi konusundaki fikirlerin olgunlaşmasında katkı yapacaktır.

Yunan Palmiye başlık örneklerinin, mimari bir düzen içinde kendine bir yer edinemediği bilinmektedir⁷¹. Başlığın, antik Yunan kaynaklarında daha çok simgesel ve tek başına duran anıtsal bir sütun olarak adı geçtiği anlaşılmaktadır. Bu başlık tipinin erken örneği Deonna⁷², Plutarkhos'a dayandırarak⁷³, Kypselos'un Korinth tyranı iken (MÖ 657-627), Delphi'deki Apollon Pyhtios tapınağında, altında yılan ve kurbağaların bulunduğu Palmiye ağacı şeklinde bir sütunun varlığından söz etmektedir. Kypselos'un bu adağıyla ilgili, muhaliflerine karşı bir zafer anısına yapmış olduğu yorumu yapılmaktadır⁷⁴. Bu eser Hellen dünyasında bilinen en eski kayıtlı Palmiye sütunlu örnektir, ancak bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır⁷⁵.

Palmiye'nin özellikle zaferi temsil etmesi açısından en bariz gösterge, araştırmacılar⁷⁶ tarafından antik kaynaklara dayandırılarak⁷⁷, Kimon komutasındaki

⁷¹ King 1997: 206.

⁷² Deonna, 1951: 162-207.

⁷³ Plutarkhos, *De Pythiae Oraculis* 12.

⁷⁴ Deonna, 1951: 190.

⁷⁵ Palagia, 1984: 520.

⁷⁶ Amandry ,1954: 315.; Deonna, 1951: 174-175.; Miller, 1997: 12-13.; Murray ,2004: 185.; Palagia, 1984: 520.

Hellenlerin Aspendos yakınlarında olan Eurymedon savaşında MÖ 466-465 veya 468 yılında Perslere karşı kazanılmış zaferin anısına Delphi'deki, Apollon tapınağının dış köşesine yakın bir yere sütun tarzındaki bronz bir Palmiye üstüne savaş tanrıçası Athena'nın bir heykelinin (Palladion) konulduğu bilinmektedir. Bu savaş Attika-Delos birliğinin doğuya karşı kazandığı bir zafer olarak önem kazanmış olup, günümüze hiçbir şekilde ulaşmayan bu heykel, bu olayın zaferin simgesel bir göstergesi olduğu tahmin edilmiştir. Bu tarz sütun üzerindeki heykel Doğu'dan alınan bir özellik olarak değerlendirilmektedir⁷⁸. Apollon'un kutsal alanında Athena tapınağının bulunması, buranın Athena tarafından korunduğu anlamına geldiği görüşü benimsenmekle birlikte,⁷⁹ ayrıca Attika'nın temsilcisi Athena ile Delos temsilcisi Apollon sayesinde bu zaferin kazanıldığı anlamının çıktığı anlaşılmaktadır⁸⁰.

Günümüze kadar ulaşmayan diğer Palmiye sütunu, araştırmacılar tarafından Pausanias⁸¹'a dayandırılan bilgide, MS 2. yüzyılda ziyaret ettiği Atina'daki Athena ve Poseidon'a ithaf edilen Erechteion'nda, altından bir lambadan ve bu lambanın baca görevini gören bronz Palmiye ağacın varlığından bahsedilmektedir⁸². Palmiye ağacı şeklindeki bu lambaların güneşi veya ışığı temsil edebileceği yorumu bulunmasından dolayı⁸³, Apollon'un konuyla simgesel bir bağlantısının olduğu görülmektedir⁸⁴.

---

⁷⁷ Plutarkhos, *Necias* 13.3.; Pausanias 10.15.4-5.; Diodorus II.62-63

⁷⁸ Deonna, 1951: 188.

⁷⁹ Deacy, 2008: 132.

⁸⁰ Harrison, 1998: 59-64.

⁸¹ Pausanias 1.26.6

⁸² Deonna, 1951: 177.; Palagia, 1984: 515-521.

⁸³ Kantzios, 1999: 62.

⁸⁴ Deonna, 1951: 193.

Araştırmacılar tarafından Plutarkhos'un eserinde⁸⁵, Atinalı devlet adamı Nikias (MÖ 470-413) tarafından bronz bir Palmiye ağacı şeklindeki bir sütunu Delos'taki Apollon tapınağına hediye edildiğinden bahsedilmektedir (MÖ 417)⁸⁶. Ancak bu eser de günümüze ulaşmamıştır.

Yukarıda belirtilen örneklere bakıldığında Palmiye'nin Apollon ve Athena ile yakın bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Perslere karşı oluşturulan Attika-Delos birliği kült açısından değerlendirildiğinde, Apollon kültü hem Delos hem de Delphi'de en önemli kutsal merkezler iken, Athena kültünün de, Atina'da, Ege Adaları'nda ve Ionia'da özel bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu sebeple, Apollon ile Athena'nın, kendi kentlerinin temsilcisi olarak görülmesi akla uygun gelmektedir⁸⁷. Zaten Apollon'un kutsal merkezleri olan Delphi ve Delos'ta Athena tapınaklarının bulunması da bu görüşü doğrular nitelikte görülmektedir⁸⁸.

Apollon'un, Attika-Delos birliğin manevi temsilcisi olarak anlam kazanması, Palmiye şekilli sütunların hepsinin, bu Tanrı açısından geçmiş ve gelecekteki zaferi, ışığı, gücü temsil ettiği tahmin edilmektedir⁸⁹. Ayrıca bu birliğin diğer temsilcisi olan Atinalıların sayesinde bu zaferin kazanıldığı gerçeğinin sembolik bir anlamla ön plana çıktığı anlaşılmaktadır⁹⁰.

Sonuç olarak ilk bakışta Palmiyenin Yunan Mitolojisinde daha çok tanrı Apollon'nun simgesi olarak görülmesiyle birlikte, Palmiyenin tanrıça Athena'nın zaferiyle

---

⁸⁵ Plutarkhos, *Nicias* 3.4-6.

⁸⁶ Amandry ,1954: 313.; Deonna, 1951: 175-176.

⁸⁷ Palagia, 1984: 521.; Courbin, 1973: 157-172.

⁸⁸ Deonna ,1951: 188.

⁸⁹ Deonna, 1951: 162-207.

⁹⁰ Palagia, 1984: 521.; Courbin, 1973: 157-172.

ilgili simgesel bir bağlantısının olduğu anlaşılmaktadır. Apollun'u koruyan bir Tanrıça olarak Athena açısından bakıldığında, Palmiye önceleri Yunanlıların herhangi bir zaferini temsil ederken, sonradan, özellikle iki yüzyıl süren Pers gücüne karşı kazandıkları zaferle bağlantılı bir simge olduğu görülmektedir. Zamanla bu simgesel durum savaş zaferinin yanı sıra, spor karşılaşmalarında kazananlar için simgesel bir anlam ifade etmektedir.

II.2.3. Girit Palmiye Başlıkları

Girit'te Palmiye başlıkları konusunda, Arkades'te (Aphrati) bulunan Palmiye sütun başlığı ile Aslanlı Mezar'da bulunan Palmiye şeklindeki taş sütunlu lamba olmak üzere iki adet bulunmaktadır. Yunan dünyasının Arkaik Dönemdeki dört Palmiye başlık arasındaki en erken taş örnek olması bakımından önemlidir (Res. 5a ve 5b). Bu sütun başlığı, başlık formunun ve yaprağın şekli, gerekse de yaprak sayılarının yakın olması nedeniyle diğer örneklerle karşılaştırılma olanağı vermektedir.

Girit Arkades'teki (Aphrati) kazısında bulunmuş ve günümüzde Girit'teki Heraklion müzesinde sergilenen kendine özgü formuyla dikkat çeken Palmiye başlığı, Yunan dünyasındaki taştan yapılmış sütun başlıkları arasında görülen en eski örnek olarak değerlendirilmiştir⁹¹.

Arkades Palmiye yapraklı sütun başlığı yumuşak ve üzerinde kırmızı boya izleri olan lokal kireç taşından yapılmıştır. Arkades ören yerinde, B mezarına ait olan kapının girişinde kapatma taşı ve A mezarının duvarında iki parça halinde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir şekilde bulunmuştur. Başlık bölümlerinin (Başlık ve *abakus*) farklı yerlerde olmasına rağmen, ölçülerinden bu iki bölümün birbirlerine ait

⁹¹ Levi, 1931: 450; Wesenberg, 1971: 43; King, 1997: 206; Liljenstolpe, 1999: 97.

olduğu sonucu, zıvana delikleri birbirine üstüne oturmasından anlaşılmıştır⁹². *Kalathosu* andıran gövdenin üst bölümü konveks şeklinde olup, 26 yapraklı başlığın aşağıdan yukarıya doğru sarkan yaprak uçları genişleyerek şekil almıştır. Bu dizinin altında yaprakları toplar şeklinde görülen sarmal bir halka bulunmaktadır. Yaprakların görünümünün dışarıya doğru sarkık olması *Ion kymationunu* anımsatmaktadır. Yaprakların ortasından dikey olarak inen damar Miken örneklerinde de rastlanmaktadır⁹³, ancak yapraklardaki bu orta damar aynı zamanda Mısır örneklerinde de açık bir şekilde görülebilmektedir⁹⁴. *Abakusun* üst bölümünde spiral motifleri, alt bölümünde ise dört köşesinde 6 ve 12 yapraklı rozetler bulunmaktadır. *Abakusun* üstünde ekstra olarak ondan daha küçük bir plaka yer almaktadır⁹⁵.

Bu başlığın mimari bir eleman olarak kullanılmasından ziyade bir adak başlık olarak kullanıldığı tahmin edilmekle beraber⁹⁶, bir başka görüşe göre ise, Wesenberg'in görüşüne katılmanın yanında cenaze töreninde kullanılmış bir taş başlık olabileceği de vurgulanmıştır⁹⁷. Muhtemelen bu yorum, başlığın ölçülerinin küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Başlığın alt çapı 0,247 m, üst çapında büyük kırklar olmasına rağmen 0,372 m. üst zıvana delik ölçüsü 0,09-0,095 m. olup⁹⁸, dolayısıyla Arkades başlığının çapı

---

⁹² Levi, 1931: 187 ve 450.

⁹³ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 199.

⁹⁴ King, 1997: 210.; Pratt, 1880: 357-361.; Wesenberg, 1971: 27.; Wilkinson, 1850: 51.

⁹⁵ Wesenberg, 1971: 45; Dinsmoor, 1927: 59.

⁹⁶ Wesenberg, 1971: 45.

⁹⁷ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998:148.

⁹⁸ Levi, 1931: 187. Maalesef Yazar, bu başlığın yüksekliğini vermemiştir, ancak abakusun ölçülerinde yola çıkılarak yükseklik hakkında bilgi sahip olunabilmektedir.

yüksekliğinden daha büyüktür⁹⁹. Kareye yakın dikdörtgen şeklindeki *abakusun* ölçüleri ise 0.49 m ve 0.50 m.dir¹⁰⁰.

Arkades başlığının abakusunun ön yüzündeki görülen spirallerin ve altındaki rozetlerin Girit yapılarındaki süslemelerde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak Arkades başlığındaki belirgin sarkan yapraklara Girit'te pek rastlanmamasına rağmen, Wesenberg tarafından Arkades başlığının Girit kökenli olduğunu savunulmaktadır¹⁰¹. Arkades başlığının *abakusunun* üzerindeki spiral motifleri Girit örneklerinde çok görülmektedir¹⁰². Bu tarz *abakusun* olması Mısır örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak Mısır *abakusları* başlıktan daha küçük yapılmaktadır. *Abakusun* yapılma amacı, sütunun kırılğan yapısının kenar yükünü hafifletmektir. Ancak bu görüşü daha genel olarak değerlendirmek gerekir, her zaman geçerliliğini korumayabilmektedir. . Wesenberg, Boardman'ın dayanağına göre Miken sanatının Mısır'dan, Arkades örneğinin de bu sebepten dolayı Mısır'dan etkilendiği görüşünü savunmaktadır¹⁰³. Birçok araştırmacı¹⁰⁴ tarafından bu başlığın Mısır etkili olduğu iddia edilirken, Wesenberg bu görüşü inkar etmemekle beraber, Arkades başlığının daha çok Girit etkili olduğunu savunmuştur¹⁰⁵. Ancak Dinsmoor¹⁰⁶, bu başlığın astragal motiflerine sahip olduğunu ve üzerindeki spiral, giyoş ve rozet motiflerin Mısır yoluyla ithal edildiğini savunmaktadır.

---

⁹⁹ Wesenberg, 1971: 48.

¹⁰⁰ King,1997: 206.

¹⁰¹ Wesenberg 1971: 48.

¹⁰² Levi, 1931:450.; Wesenberg 1971: 49.

¹⁰³ Wesenberg, 1971: 49.

¹⁰⁴ Betancourt, 1977:70.; Boardman, 1999:143.; Braun, 1992: 55-56.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998:146 ve 155.; Coulton, 1976: 121.; Dinsmoor, 1927: 59.; Hellmann, 2002: 177.; King ,1997: 206 ve 210.; Lawrence, 1957: 138.; Levi, 1931:451; Liljenstolpe, 1999: 97; Martin, 1958: 129.; Robertson, 1992: 101.

¹⁰⁵ Wesenberg, 1971: 43.

¹⁰⁶ Dinsmoor 1927: 59.

MÖ 7. yüzyılın ortasından önce yapıldığı tahmin (B mezarı MÖ 7. yüzyılın ortası) edilen Arkades başlığı¹⁰⁷, mimari bir yapının elemanı olarak kullanılmış olmasından çok tek başına kullanılmış bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Ancak, B mezarıyla ilgili bilgiler stil kritiğinden öteye gidememektedir. Seramik buluntularına rastlanmakla beraber, net tarihlendirici materyallerin ele geçememiş olması, başlığın tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Kazınarak yapılmış spirallerden oluşan *abakus* Girit kraliyet sayındaki mimari süslemelerini anımsatmaktadır ve bütünleyici bir düzen olmaktadır. Ancak bu tip örnekler, Mısır Palmiye başlıkların da görülebilmektedir. Bu tarz süslemeler ayrıca *plinthos* ve heykel kaidelerinde rastlanabilmektedir. Arkades başlığı, Mısır örneklerinden daha bodurdur. Merkezi damar hafifçe konveks bir yapıya sahiptir. Kavis yapan kıvrımların uçları düz, sade ve konvektir. Bununla ilgili Arkades başlığına birebir benzer bir örnek olmamakla beraber en yakın örneğin Phokaia'daki Palmiye başlık olduğu görülmektedir¹⁰⁸.

Dinsmoor¹⁰⁹ tarafından, Arkades başlığının, sepet başlık formuyla muhtemelen Palmiye yapraklarından esinlendiği belirtilmiştir. 26 yapraklı bu başlık *astragal* motiflerine sahip ve üzerindeki spiral, *giyoş* ve rozet motiflerinin Mısır yoluyla ithal edildiği savunulmuştur. Zamanla bu motifler gümüş kaseler ve bronz kalkanlar üzerinde de resmedilerek Yunan dünyasına ihraç edilmiştir¹¹⁰. Mısır başlığında dokuz yaprak varken, Arkades örneğinde 26¹¹¹ bulunmaktadır, Levi'ye¹¹² göre bu modelin Kıbrıs yoluyla

---

¹⁰⁷ Levi, 1931: 186.

¹⁰⁸ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 199.

¹⁰⁹ Dinsmoor, 1927: 59.

¹¹⁰ Dinsmoor, 1927: 59.

¹¹¹ Wesenberg, 1971: 48.

¹¹² Levi, 1931: 452.

Mısır'dan Girit'e oradan da Yunanistan ve Anadolu'ya geçiş yaptığı görüşünü savunmuştur. Dinsmoor¹¹³, başlığı Mısır Palmiye başlıkların bir taklidi olarak değerlendirmiştir. Wesenberg¹¹⁴ ise, bu başlık tipinin ilk bakışta Mısır Palmiye başlıklarına benzetse de, başlıkların oranları formları, yaprak sayısı, *abakusun* süslemeleri açısından bakıldığında farklılıklar gösterdiğini ve Girit etkisinin söz konusu olduğunu vurgulamıştır, ancak bu başlığa benzer daha eski dönemlerden kalan en iyi örneklerin Mısır'da bulunduğuna şüphe götürmemektedir.

Bugün Atina National Museum'da sergilenen Palmiye sütunlu taş lamba şeklindeki örneğin, Minos'ta Aslanlı Mezar'da bulunmuştur¹¹⁵ (Res. 6). Orta Minos III (MÖ 15-14 yy.) tarihlenen mor alçı taşından yapılmış sütun başlığı şeklindeki bu kandil, Mısır Palmiye başlıkların etkisinde yapılmış olup, Evans'a göre muhteşem ve özel bir form olarak söz edilmektedir¹¹⁶. Yukarıdan sarkan 16 yaprağın ortasındaki her bir damarın belirginliği ve yaprakların daha kavisli olması dikkat çekmektedir¹¹⁷. Sütunun gövdesi seyrek spiralli çizgilerle belirginleştirilmiştir.

Sonuç olarak, Palmiye sütun başlığı şeklinde bir lamba olarak kullanılan bu başlık tipi hem Arkades hem de Mısır'daki Palmiye başlıklı sütun örneklerine çok benzemektedir. Sarkan yapraklardaki belirgin orta damarının benzerliği dikkat çekmektedir. Yaprak sayılarının farklı olması ve Mısır örneklerine göre, *kalathos* şeklindeki gövdenin daha kalın olması temel farklılıklar olmakla birlikte Mısır etkili bir

---

¹¹³ Dinsmoor,1927: 59

¹¹⁴ Wesenberg, 1971: 27.

¹¹⁵ Wesenberg1971: 49.

¹¹⁶ Evans, 1921: 344-345.

¹¹⁷ King, 1997: 213.

başlık olduğu anlaşılmaktadır. MÖ 2. binin ortalarında yapıldığı tahmin edilen bu taş sütunlu lamba, Arkades başlığının erken dönemlerdeki bir örneği olarak görülebilmektedir. Bu başlık tipine en yakın örnek Arkades başlığıdır. Arkades başlığı kalathosu saran yaprağa dikey inen orta damarı belirgin ve kavisli sarkan yaprakların görünümü, muhtemeldir ki yaprak sayılarının çokluğundan dolayı daha basık görünmektedir. Buna rağmen, Arkades başlığı ile palmiye sütunlu taş lamba Phokaia başlığına çok benzemektedir

II.2.4. Delphi'deki Massalia ve Klazomenai Hazine Binalarının Palmiye Başlıkları

Burada Delphi'deki Apollon kutsal alanındaki Massalia ve Klazomenai Hazine Binalarında kullanılan Palmiye başlıklarının, Phokaia'daki örneğe yakın benzerlik göstermelerinden dolayı ayrıca değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bölümde, Massalia'nın Phokaia'nın kolonisi olması ve Klazomenai'nin denizden Phokaia'ya yakın olması açısından bu konu daha da önemli olmaktadır. Bu sayede Massalia ve Klazomenai başlıkları konusu irdelenip, Phokaia başlığı ile benzerliği ele alınmaya çalışılacaktır.

Delphi'deki Athena Pronia kutsal alanında yer alan Massalia ve Klazomenai hazine binalarına ait olduğu bilinen ve dağınık halde bulunan Palmiye yapraklı başlıkların, *in antis* planlı yapıların ön tarafında kullanıldıkları tahmin edilmektedir¹¹⁸ (Res.7a). Massalia Hazine binasındaki başlık, özellikle Phokaia başlığına benzemektedir¹¹⁹. Paros mermerinden¹²⁰ yapılmış başlıklar, Dinsmoor¹²¹ tarafından, *kalathos* veya ters çana

---

¹¹⁸ Wesenberg, 1971: 46.

¹¹⁹ Serdaroğlu, 1967: 39.

¹²⁰ Pomtow, 1913: 200.

¹²¹ Dinsmoor, 1923: 165

benzetilmektedir. Pomtow¹²² ise bu başlıkların çift çanak şeklinde olduğunu ve etrafını Palmiye yapraklarından çevrelendiğini vurgulamaktadır. Wesenberg¹²³'in tarifine göre, başlığın alt kısmında 22 *astragalden* oluşan bir halka vardır, gövde ise 22 yapraktan oluşan bir çembere sahip olup, çemberin etrafındaki kanal boşlukları dikkat çekmektedir. Dışa çıkık yaprak uçlarının şekilleri *kymationa* benzemektedir. Geniş yapraklarının arasında ok gibi görünen dikensi yapraklar görülebilmektedir.

Massalia başlığa bakıldığında dikkat çeken diğer bir özellik de, yaprakların ortasındaki (merkezi) damarın bulunmamasıdır (Res.7b). *Abakusu* kare olan başlığın tek veya çift katlı olup olmadığı tartışmalıdır¹²⁴. Wesenberg¹²⁵ emin olmamakta, Dinsmoor¹²⁶ başlığın tek katlı, Pomtow'un¹²⁷ ve Daux'un¹²⁸ ise çift başlıklı olduğunu savunduklarını vurgulamaktadır¹²⁹ (Res. 7a ve 7c). Ancak görünen odur ki, Pomtow ve Daux'un savunduğu gibi çift başlıklı bir örnek günümüze kadar henüz bulunamamıştır.

A ve B adı verilen iki başlık, ayrıca bunun dışında B başlığına benzeyen üçüncü bir başlık bulunmuştur. A başlığının *abakuslu*, *anathyrosis* yatak izleri olup, alt bölümünde *astragal* ve zıvana deliği bulunmazken (Res. 7d), B başlığının ise *abakussuz* olup, boynun bitiminde *astragali* korunmuşken (Res.7c), alt bölümde de *anathyrosis* yatak

---

¹²² Pomtow, 1913: 244

¹²³ Wesenberg, 1971: 46

¹²⁴ Wesenberg, 1971: 46

¹²⁵ Wesenberg, 1971: 46

¹²⁶ Dinsmoor, 1923: 167.

¹²⁷ Pomtow, 1913: 243. Pomtow ve Daux tarafından iki katlı Palmiye başlığın Korinth başlıklarının atası olarak değerlendirilmektedir.

¹²⁸ Daux, 1936: 456.

¹²⁹ Massalia başlıklarının çift katlı olmasıyla ilgili tartışmalar hakkında bkz. Pomtow, 1913: 243-244; Dinsmoor, 1923: 167-170.

izlerine ve zivana deliğine rastlanmıştır¹³⁰. Eğer tek katlı olsaydı, A başlığın *abakusunun* ayrı çalışılması gerekirdi, B başlığında *astragalinin* olmaması gerekirdi. Wesenberg¹³¹ ve Dinsmoor'da¹³² bu başlıkların mevcut durumuna göre iki katlı olduğu görüntüsünü verse de eldeki verilerin yetersizliğinden bu tipin tek katlı olması daha uygun görülmektedir. İki katlı başlıklar, birbirlerinin simetrisi yapılarak üst üste konması mantığa pek uygun gelmemektedir. Bu tarz başlıklarda farklı başlıklar üst üste getirilerek bir kompozisyon oluşturulmaktaydı. Zaten günümüzde de çift katlı başlığa rastlanılmaması Wesenberg ve Dinsmoor'un görüşlerini doğrular nitelikte görülmektedir.

Delphi'deki Massalia ve Klazomenai Hazine Binalarındaki Palmiye başlıklar hakkında araştırmacılar tarafından çeşitli tarihler verilmiştir. Tarihlendirmeler daha çok mimari dekorasyonun stil kritiklerine ve Alalia Deniz savaşına dayandırılarak yapılmıştır. Massalia başlığı için verilen tarihler şöyledir: Wesenberg¹³³ yapının friz, alınlık ve çörten süslemelerinden yola çıkarak MÖ 525'ten sonra, Pomtow¹³⁴ MÖ 550 yılı, Boardman¹³⁵ MÖ 6. yüzyılın son çeyreği, Colonia¹³⁶ MÖ 6. yüzyılın sonu, Langlotz¹³⁷ yapının mimari süslemelerinden yola çıkarak MÖ 500 yılı, Gruben¹³⁸ MÖ 550 yılı, Grass¹³⁹ MÖ 540-530

---

¹³⁰ Dinsmoor, 1923: 167-168.; Pomtow, 1913: 241-346.; Wesenberg, 1971: 46. İki katlı olduğu varsayılan başlığın alttakinin –B- başlığı (abakussuz) yüksekliği 0,317m., alt çapı 0,41m, yapraklı üst çapı 0,63 m., üstteki –A- başlığı ise, abakuslu yüksekliği 0,36 m. başlığın kendisi 0,24 m. abakus yüksekliği 0,12 m. alt çapı 0,41 m., yapraklı üst çapı 0,71 m. Ayrıca bkz. Dinsmoor,1923: 167-170.; Pomtow, 1913: 246.

¹³¹ Wesenberg, 1971: 46

¹³² Dinsmoor, 1923: 169.

¹³³ Wesenberg, 1971: 48

¹³⁴ Pomtow, 1913:246 ve 202.

¹³⁵ Boardman, 1959: 210.

¹³⁶ Colonia, 2006: 301.

¹³⁷ Langlotz, 1975: 48

¹³⁸ Gruben,1976: 78

¹³⁹ Grass, 1987: 168.

yılları arası, Martin¹⁴⁰ MÖ 6. yüzyılın sonu-MÖ 5. yüzyılın başı, King¹⁴¹ MÖ 535 yılı ve Liljenstolpe¹⁴² tarafından ise, her iki başlık için düşünülen tarih MÖ 6. yüzyıl olarak verilmektedir. Daux¹⁴³, De La Coste-Messelière¹⁴⁴, Bosch ve Gimpera¹⁴⁵, Clerc¹⁴⁶ ve Grass¹⁴⁷, Massaliyalıların Kartaca-Etrüsk ittifakına karşı yaptıkları Alalia Deniz Zaferinden¹⁴⁸ (MÖ 540-535) sonra bu olayın anısına yaklaşık MÖ 535'ten sonraki yıllarına, Dinsmoor¹⁴⁹ bu olayın yanı sıra stilistik kriterlere dayandırarak MÖ 535 yılına tarihlendirilmektedir. Bu tarihler arasında en akılcı görüneni Alalia Deniz Savaşıyla bağlantılı verilen tarihler olduğu daha mantıklı görünmektedir. Ayrıca bu zaferle bağlantılı, Athena tapınağına Athena helkelinin konulduğu gibi, Apollon tapınağına bir Apollon heykelinin konulduğundan da bahsedilmektedir. Hazine binasının pronaosunda yer alan ve günümüze kadar sağlam olarak ulaşan ikişer adet Palmiye başlığı yapıldığı bilinmektedir. Bu yapının mimari dekorasyonundaki stil kritiklerine dayandırıldığında yaklaşık tarihler verilmektedir. Hazine Binasının frizinden çok az kalan parçalarda Giganthomakhia ve Kentaumakhia tasvirlerinin yer alması¹⁵⁰ ve bu tasvirlerin savaşı simgelediği düşünülürse, bütün bunların kazanılmış bir zaferin simgesel bir göstergesi olarak düşünmek akla daha uygun gelmektedir.

---

¹⁴⁰ Martin, 1958: 128.

¹⁴¹ King, 1997: 206.

¹⁴² Liljenstolpe, 1999: 97.

¹⁴³ Daux, 1936: 478.

¹⁴⁴ De la Coste-Messelière, 1957: 330.

¹⁴⁵ Bosch-Gimpera 1944: 56

¹⁴⁶ Clerc, 1927: 197.

¹⁴⁷ Grass 1987: 161-181.

¹⁴⁸ Herodotos 1.165-167.; Pausanias X. 8, 6-7 ve X.18.7; Strabon VI.1.1.; Thukydides, I.13.6. Yazarlar, antik kaynaklara dayandırarak yorum yapmışlardır. Bkz. Bosch-Gimpera 1944: 56; Daux, 1936: 478.; Dinsmoor 1912: 483.

¹⁴⁹ Dinsmoor, 1912: 483; Dinsmoor, 1923: 164.

¹⁵⁰ Colonia, 2006: 301.; Langlotz, 1975: 56.; Persson 1921: 316-334.

Klazomenai Hazine binasına ait olduğu bilinen başlık ise, Massalia başlığına çok benzediğinden dolayı birbirini kopyaladıkları rahatlıkla anlaşılabilir. Klazomenai başlığında yaprak sayısı 22 yerine 18 olmuştur ve başlığın oranları ve *abakusu* küçülmüştür. Burada da, başlığın çift katlı olmasını kanıtlayacak herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır¹⁵¹. Her iki yapının kaideleri Asia tipidir¹⁵².

Klazomenai başlığı için verilen tarihler ise şöyledir : Wesenberg¹⁵³ Marsilya başlığından hemen sonra, Pomtow¹⁵⁴ MÖ 550-560, Dinsmoor¹⁵⁵ MÖ 550, Langlotz¹⁵⁶ tarafından yapının palmet frizlerinden yola çıkılarak MÖ 535 yılına ya da 6. yüzyılın son çeyreğine, King¹⁵⁷ MÖ 550, Martin¹⁵⁸ tarafından ise MÖ 6. yüzyılın sonu- MÖ 5. yüzyılın başına verilmektedir.

Phokaia başlığındaki yaprakların ortasındaki (merkezi) damarın¹⁵⁹ Massalia başlığında bulunmaması dikkate alınmadığı takdirde yakın bir benzerlik içerisinde olduğu görülmektedir. Şöyle ki Phokaia'daki başlık sırt çizgisiyle bir belirginlik dikkat çekerken, Massalia ve Klazomenai başlıklarında konkav bir gövde üzerinde çift taraflı yapraklar burada ortadan kaldırılarak tek yaprak haline getirilmiştir¹⁶⁰. İki başlığın birbirinden etkilenme konusunda Wesenberg¹⁶¹ iki görüş ortaya koymuştur: Birincisi görüş,

¹⁵¹ Dinsmoor, 1913: 22.; Wesenberg, 1971: 47.

¹⁵² Dinsmoor, 1927: 139-140.; Pomtow, 1913: 208.

¹⁵³ Wesenberg, 1971: 48.

¹⁵⁴ Pomtow, 1913: 246

¹⁵⁵ Dinsmoor, 1912: 483; Dinsmoor, 1923: 165.

¹⁵⁶ Langlotz, 1975: 69.

¹⁵⁷ King, 1997: 207.

¹⁵⁸ Martin, 1958: 128.

¹⁵⁹ Serdaroğlu, 1967: 39.; Wesenberg, 1971: 46; Coulton, 1976: 122.

¹⁶⁰ Coulton, 1976:122.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 199.

¹⁶¹ Wesenberg, 1971: 48.

Massalia¹⁶² Phokaia'nın kolonisi olması sebebiyle, önce Phokaia başlığının yapıldığı, ardından Massalia'nın kolonisi olması sebebiyle Phokaia başlığını kopyaladığı ve son olarak ta Klazomenai başlığının da Massalia'yı kopyaladığı yönünde tahmin edilmiştir. İkincisi ise, Klazomenai kentinin Phokaia'ya coğrafi yakınlığından dolayı, Klazomenai'nin Phokaia başlığını örnek aldığı, Massalia'nın da Klazomenai başlığını örnek aldığı yönünde görüş bulunmaktadır. Ancak Klazomenai başlığı ile ilgili verilen tarihlerde Klazomenai başlığının Massalia başlığından önce yapılmış olması dikkat çekmektedir. Ancak verilen bu tarihler çok göreceli olduğundan, Massalia'nın Phokaia'nın kolonisi olması sebebiyle, Massalia'nın Phokaia başlığı örnek almış ardından da Klazomenaililer de Massalia başlığını örnek almış olmaları daha mantıklı görünmektedir. Zaten Phokaia'daki mimari dekorasyon ustalarının Delphi'deki Massalia hazine binasında çalıştıkları tahmin edilmektedir¹⁶³. Zaten Massalia Phokaia'nın kolonisi olması, bu görüşü doğrular nitelikte görülmektedir.

Dinsmoor¹⁶⁴, Pomtow¹⁶⁵ ve Gruben¹⁶⁶ tarafından genel olarak bu başlık tipinin Korinth başlığın öncülü olabileceği düşünülmektedir.

Birçok araştırmacı tarafından bu başlıkların benzerliğinden ve Mısır'la Greklerin yakın tarihi ilişkilerinden dolayı Mısır etkili olduğu görüşü ağır basmaktadır¹⁶⁷.

---

¹⁶² Massalia (Marsilya) MÖ 600 yıllarında Phokaialılar tarafından kurulmuştur. Bkz. Morel 2006:364-365.

¹⁶³ Grass 1987: 167.

¹⁶⁴ Dinsmoor, 1923: 172.; Dinsmoor, 1927: 140.

¹⁶⁵ Pomtow, 1913: 244

¹⁶⁶ Gruben, 1976: 78

¹⁶⁷ Braun, 1992: 55-56.; Boardman, 1999: 143.; Cook, Nicholls, ve Pyle, 1998: 147; Dinsmoor, 1923: 168; Dinsmoor, 1973: 59; Hellmann, 2002: 178; King, 1997: 206; Lawrence, 1957: 138.; Liljenstolpe, 1997:97; Pomtow, 1913: 244.

Bu görüşlerden farklı olarak Wesenberg¹⁶⁸, araştırmacılar tarafından savunulan Mısır etkili görüşleri dikkate almakla birlikte, Arkades başlığı gibi, bu başlığın da Girit etkili olması gerektiğini savunmaktadır.

Sonuç olarak hem Massalia hem de Klazomenai Hazine Binalarındaki Palmiye yapraklı başlıklar, in antis planlı yapıların önünde bulunmaktadır. Yapılan tarihlendirmelerde, 18 palmiye yapraklı Klazomenai başlığı binanın tarihi olan MÖ 6. yüzyılın ortalarına verilmektedir. 22 Palmiye yapraklı sütun başlıklarına sahip olan Massalia hazine binası ise, Massalialıların MÖ 535 yılında kazandıkları deniz savaşının anısına, Athena'ya atfedilerek yapıldığı görüşü güçlü görünmektedir. Bununla bağlantılı olarak, Hazine Binasının frizinden çok az kalan parçalarda *Gigantomakhia* ve *Kentauromakhia* tasvirlerinin yer alması¹⁶⁹ ve bu tasvirlerin savaşı simgelediği düşünülürse, bütün bunların kazanılmış bir zaferin simgesel bir göstergesi olarak düşünmek akla daha uygun gelmektedir.

Klazomenai ve Massalia başlıkları, yaprak sayıları farklı olması haricinde birbirlerine çok benzemektedir. Her iki binanın başlıkları için çift başlık şeklindeki tartışmalar bulunmakla beraber, henüz çift katlı Yunan başlıklara rastlanmadığından bunları da tek katlı kabul etmek gerekmektedir. Form olarak (*kalathos* ya da sepet şeklinde) Phokaia ve Arkades başlığına benzemekle birlikte, en büyük fark Delphi başlıklarındaki yapraklarda merkezi orta damarın ortadan kaldırılmış olmasıdır. Delphi başlıkları diğer iki başlığa göre (Arkades ve Phokaia) doğallıktan uzaklaşarak daha plastik bir görünüm sergilemektedir. Bu durum özellikle ortadaki damarın kalkmasından açık bir

---

¹⁶⁸ Wesenberg, 1971: 48.

¹⁶⁹ Colonia, 2006: 301.; Langlotz, 1975: 56.; Persson, 1921: 316-334.

şekilde görülmektedir. Yine de Palmiye yapraklarına sahip olan bu dört başlık tipinin de aynı kategoride değerlendirilmesi daha mantıklı görülmektedir.

II.2.5. Phokaia Palmiye Başlığı

Palmiye başlığının, Phokaia Athena tapınağında bulunmasından dolayı, öncelikle ana hatlarıyla Phokaia kenti ve Athena tapınağı tanıtılacak, son olarak bu çalışmanın ana konusunu teşkil eden Palmiye başlığının tanıtılmasına yönelik açıklamalara yer verilecektir. Bunun yanı sıra, Athena Tapınağında iki farklı parça halinde bulunan yaprak başlığın, Tapınakta ele geçen Palmiye başlıkla ilgili herhangi bir bağlantının olup olmadığı konusundaki tartışmalara açıklık getirilecektir.

Phokaia antik kenti, İzmir ili Foça ilçesinde ve antik coğrafyaya göre Ion yerleşmelerinin en kuzeyinde olan ve Aiolis bölgesinde bulunmaktadır¹⁷⁰. Kent, özellikle Arkaik Dönemde, 7-8 km'yi aşan görkemli kent suruyla ve Athena Tapınağıyla, on iki Ion kentinin en büyüklerinden biri olarak bilinmektedir. MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında en görkemli dönemi yaşanmıştır. MÖ 546 yılındaki Pers saldırılarından sonra kent bir daha eski gücüne ulaşamamıştır¹⁷¹. Miletos'la birlikte en çok koloni kuran Ion kentidir¹⁷². İlk kuruluşunu İzmir Körfezi ve Çandarlı Körfezi arasındaki Yarımada üzerinde gerçekleştirildiği bilinirken, son dönem kazılar sayesinde yerleşimin daha geniş alanlara yayıldığı görülmektedir¹⁷³. Antik kaynaklara dayandırılarak¹⁷⁴ Orta Yunanistan'da Peleponnessos Yarımadasında yaşayan Phokislilerin, Atinalı komutanlar Philogenes ve Damos yönetiminde Anadolu'ya gelerek, bölgede hakim güç olan Kyme'nin izniyle Kenti

¹⁷⁰ Akurgal, 1993: 55.

¹⁷¹ Özyiğit, 2003: 106. MÖ 546 Pers tahribinden sonra kent eski gücünden uzak kalmıştır.

¹⁷² A.g.e.

¹⁷³ Özyiğit, 1998: 9.

¹⁷⁴ Pausanias VII,3,8 ve XIV, 6, 33.

kurduklarından bahsedilmektedir. Akurgal ise, antik yazarların ifadesini Phokaialıların Yunanistan'da Phokis'te oturan halkla bir tutmak yanlına ve Ion kolonizasyonun Attika'ya bağlanmak çabasıından ileri gelmekte olduğunu ve Phokaia isminin *Phokai* yani fok balığı isminden türediğinden bahsetmektedir¹⁷⁵. Ayrıca Phokaia antik kentinde Ion yerleşimi öncesinde Aiollerin yaşadığını doğrulayan kurşuni tek renkli gri Aiol seramikleri ele geçmiştir¹⁷⁶. Phokaia, önceleri köken olarak Aiol kenti olarak değerlendirilse de¹⁷⁷, Ö. Özyiğit tarafından yürütülen III. Dönem kazı çalışmalarında kentin kuruluşunun MÖ 3. bine götüren önemli sonuçlara ulaşılmıştır¹⁷⁸. Dolayısıyla Aiollerden önce de burada insanların yaşadığı sonucu çıkmaktadır. Ancak MÖ 9. yüzyıldan itibaren ele geçen Geometrik Dönem seramikleri sayesinde, Ion yerleşiminin daha ağır bastığı¹⁷⁹ ve bu tarihten itibaren on iki Ion kentinden biri olarak kabul görülmüştür¹⁸⁰.

Athena Tapınağı ile ilgili ilk bilimsel kazılar Phokaia'nın II. Dönem Kazıları sırasında 1952-1955 yılları arasında sürekli, 1955-1974 yılları arasında ise aralıklarla çalışılmıştır¹⁸¹. 1998 yılından itibaren ise, Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından kazılmaya başlanmış olup, bu dönemde özellikle Athena Tapınağı'nın bulunduğu alanda kazı çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Athena Tapınağı bulunduğu Yarımada'nın ucuna doğru ve Yarımada'nın en yüksek alanın kuzeyindeki kayalığın üstüne, antik limana ve kente hakim bir nokta

---

¹⁷⁵ Akurgal, 1956: 38.

¹⁷⁶ A.g.e.: 35.

¹⁷⁷ Akurgal 1962: 370.; Akurgal, 1995:290

¹⁷⁸ Özyiğit 2003:102.

¹⁷⁹ Özyiğit, 1998: 10.

¹⁸⁰ Herodot 1. 142

¹⁸¹ Özyiğit, 1998: 97. I. Dönem kazıları Fransız arkeolog F. Sartiaux tarafından 1913, 1914 ve 1920 yıllarında tapınak dışındaki alanlarda çalışılmıştır. Bkz. Akurgal, 1993: 58.

üzerinde yükselmekteydi¹⁸². Tapınak, Foça'nın gözenekli tüf taşından, Ion sütun düzeninde, mimari terrakotalara sahip olup, 31-33 arasında değişen sayılardaki yivli sütunlarına sahiptir¹⁸³. Peripteros planlı bir olduğu anlaşılan tapınak 6x10 sütunlu ve pronaosun önünde iki adet sütun bulunduğu tahmin edilmektedir¹⁸⁴. Stylobat uzunluğu 100 ayaklı (*hekatompedon*)¹⁸⁵ bir tapınaktır. Strabon¹⁸⁶ tapınağın içinde tanrıça Athena'nın oturur durumda ve tahtadan bir heykelin varlığından bahseder. Xenophon¹⁸⁷ ve Pausanias'ta¹⁸⁸ tapınağın varlığından bahsetmektedirler. II. Dönem kazıları sırasında hem Akurgal'ın hem de Özyiğit'in yaptığı çalışmalar sonucunda, tapınağa ait olan, Ion sütun başlığı parçaları, tambur parçaları, *scotia torus*, *toechobat* ile daire şekilli akroter parçaları ve üst yapıya ait inci dizisine ait bazı parçalar, daire şekline benzer akroter ve sima gibi mimari elemanların yanında, MÖ 6. yüzyıla ait olan Doğu Yunan, Orientalizan ve Attika seramik parçalarına da ulaşılmıştır¹⁸⁹.

Herodotos, Phokaia'nın Pers Dönemiyle ilgili verdiği bilgilerde, Pers generali Harpagos ordusuyla Kentin dışında beklerken, Phokaialılar, denize açılarak, ailelerini ve taşıyabilecekleri heykel ve tapınak sunularını tüm varlıklarını yanlarına alarak Khios'a

¹⁸² Akurgal, 1993: 56; Özyiğit, 2000: 1; Özyiğit, 2003: 99; Özyiğit, 2006: 342.

¹⁸³ Özyiğit, 2003: 99-100.

¹⁸⁴ Henüz yayınlanmayan bu bilgi, 15.07.2012 tarihinde Phokaia kazı başkanı Prof. Dr. Özyiğit'ten sözlü olarak alınmıştır.

¹⁸⁵ Özyiğit, 2010: 390.

¹⁸⁶ Strabon, VIII, 601

¹⁸⁷ Xenophon I 3,1. Xenophon, MÖ 5. yüzyılın sonunda tapınağın yıldırım düşmesi sonucu tahrip edildiğinden bahsetmektedir.

¹⁸⁸ Pausanias II 31, 6 ve VII 5, 4. Pausanias tapınağın Ephesos'taki Artemis tapınağıyla birlikte harika bir eser olduğundan bahsetmektedir.

¹⁸⁹ Akurgal, 1956: 37; Özyiğit, 2003: 100.

kaçtıklarından bahsetmektedir. Sadece taştan ve madenden olanlarla duvar resimleri halinde olanları yerlerinde bırakmışlardır.¹⁹⁰

1998 yılında başlanan Tapınak kazısında, temelin kayalığın bittiği yerlerde duvar örülerek yükseltildiği ve tam olarak dikdörtgen bir plana sahip olmadığı anlaşılmıştır. Podyum duvarı 50 m. olup, duvar örgüsünün surun örgüsüne çok benzediği anlaşılmıştır. Podyum duvarının, tapınağın ilk evresine ait olduğu tespit edilmiştir. Tapınağın batısındaki kazı çalışmalarında çok sayıda Arkaik Döneme ait olan sütun tamburları ele geçmiştir¹⁹¹.

Tapınak MÖ 6. yüzyılın ilk yıllarından tüf taşından inşa edilmiş, MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise mermer kullanılarak tekrar inşa edilmiştir¹⁹². Arkaik dönemdeki tapınağa ait bazı mimari parçaların Roma Dönemine ait duvarın içinde dolgu malzemesi olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir¹⁹³. Bu buluntuların haricinde 2005 yılındaki kazı çalışmalarında Athena Tapınağına ait griffon¹⁹⁴ ve at protomları¹⁹⁵ bulunmuş, bu görkemli buluntuları, Geç Hitit sanatının etkisiyle MÖ 6. yüzyılın başlarında yapılmıştır¹⁹⁶.

Phokaia Athena Tapınağının 2011 yılına kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda çıkan Orientalizan Dönem seramiklerine ve tapınak podyum duvarının stili ile taş işçiliğine bakılarak Tapınağın MÖ 6. Yüzyılın ilk yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır.

---

¹⁹⁰ Herodot II, 64.

¹⁹¹ Özyiğit, 2003: 104.

¹⁹² Özyiğit, 2006: 343.

¹⁹³ Özyiğit, 2003: 99.

¹⁹⁴ Özyiğit, 2006: 344-347.; Özyiğit, 2009: 489-504.

¹⁹⁵ Özyiğit, 2012: 144-155; Özyiğit, 2006: 344-347.

¹⁹⁶ Özyiğit, 2012: 144-155.; Özyiğit, 2006: 344-347.

Tapınak podyum duvarının stili Arkaik dönem kent surlarının inşa tekniği ve ikiz sunakların duvar örgüsü aynı üslubun izlerini taşımaktadır. Bu sebeple hepsinin yakın tarihlerde yapıldıkları tahmin edilmektedir¹⁹⁷. Son dönem Athena tapınağı kazı çalışmalarında Arkaik Dönemde tuf taşından ve İon sütun düzenindeki yapılan tapınağın MÖ 6. yüzyılın başlarından MS 2. yüzyılın ikinci yarısı içlerine kadar devam ettiği, ardından meydana gelen bir depremle yıkılınca yerine Korinth düzeninde mermerden bir tapınak inşa edildiği anlaşılmaktadır¹⁹⁸.

Athena tapınağında bulunan Palmiye başlığı (Res. 8a ve 8b- Çiz.1a ve 1b), 1957 yılında Akurgal'ın başkanlığında yürütülen Athena Tapınağının Doğu tarafındaki kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır¹⁹⁹. Tapınağın pronaosunda yer aldığı tahmin edilen başlık²⁰⁰, Serdaroğlu²⁰¹ tarafından şöyle tarif edilmektedir²⁰²:

1957 yılında bulunan Palmiye başlık, 90 cm. yüksekliğindedir. Alt çapı 96 cm.dir ve üzerinde, vertikal yükselen uçlarından aşağıya doğru dökülürcesine kıvrım yapan 12 yaprak vardır. Her yaprağın arasında kendisi ile aynı kıvrımı gösteren ince bir şerit bulunmaktadır. Bu şeritlerin her birinin genişliği 1,2 cm.dir. Yapraklarda orta büyük damar set şeklindedir, yaprak setten kenarlara doğru iç bükey olup kenarlarda yine setler yapmaktadır. Yan set genişlikleri 3,5 cm., orta set genişliği 3 cm.dir. Dipten kıvrım yaptığı yere kadar (tam ölçü alınamamakla beraber) yaprak boyu 70 cm. kadardır. Başlığın alt yüzünde 7x7 ölçüsünde dört köşe zıvana deliği vardır. Üzerinde böyle bir delik izi görülmemektedir. Gözenekli Foça taşından yapılmıştır.

¹⁹⁷ Özyiğit, 2000:2-4; Özyiğit, 2003: 103-104.; Özyiğit, 2012: 155-144;

¹⁹⁸ Özyiğit, 2003: 104; Özyiğit, 2006: 343.; Özyiğit, 2008: 402-403.

¹⁹⁹ Akurgal, 1956: 37.; Akurgal, 1960:2.; Serdaroğlu, 1967:39.

²⁰⁰ Özyiğit, 1998: 27.

²⁰¹ Serdaroğlu, 1967: 39.

²⁰² Gözenekli Foça tuf taşı oldukça kırılğan bir yapıya sahip olduğun, başlık çok yıpranmış bir durumda bulunmuştur. Bu sebeple eserin ölçüleri ve tarifi hakkındaki bilgilerde sınırlı kalmaktadır.

Phokaia Başlığını, Girit'teki Palmiye başlıklarına en yakın örnek olarak değerlendirmek gerekmektedir. Ancak, Phokaia başlığın diğer Arkaik dönem Palmiye başlıkları gibi alt bölümünde halkalar bulunmamaktadır. *Abakusu* olmayan bu başlık, King²⁰³ tarafından, yukarıdaki yaprakların durumuna göre bir *abakusun* olması gerektiğini savunulurken, Son Dönem kazı çalışmaları sonucundan bu tapınağın Ion başlıkları dahil tüm sütun başlıkların *abakus*larının olmadıkları tespit edilmiştir²⁰⁴. Yapraklardaki orta kısım yani sırt kısmı oldukça kalın hatla belirginleştirilmiş olmasının dikkat çeken önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir²⁰⁵. Bu başlığın Mısır Palmiye yapraklı başlıklardan etkilendiği ve on iki yaprağa sahip olan ²⁰⁶ başlığın yapraklarındaki orta damarının belirginliği, Mısır Palmiye başlıkları anımsatması bakımından önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmesi daha mantıklı görülmektedir²⁰⁷. Coulton²⁰⁸, Phokaia başlığının, Pergamon'da Hellenistik Dönemde yapılan Athena Tapınağının stoasındaki Palmiye yapraklı başlığa emsal teşkil ettiğini vurgulamaktadır.

Coulton'un aksine, Phokaia başlığı Delphi'deki Marsilya ve Klazomenai'daki başlıklarla birlikte değerlendirildiğinde, bu başlığın Hellenistik Dönem başlıklarından farklı olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁹. Şematik olarak Hellenistik Dönemin başlarında yapıldığı

---

²⁰³ King, 1997: 212.

²⁰⁴ Bu bilgi son dönem kazı çalışmalarını yürüten Phokaia kazı başkanı Prof. Dr. Ömer Özzyiğit tarafından 15 Temmuz 2012 tarihinde sözlü olarak alınmıştır.

²⁰⁵ Wesenberg, 1971: 46

²⁰⁶ Liljenstolpe 1999: 97 Yazar tarafından buradaki yaprak sayısı yanlışlıkla 12 yerine 10 yazılmıştır. Gerçek yaprak sayısı başlığın bulunduğu tapınak kazısına katılan ve onu ilk yayınlayan Ü. Serdaroğlu en doğru bilgiye sahiptir. Bkz. Serdaroğlu, 1976: 39

²⁰⁷ Höbl 1984:122.; Liljenstolpe, 1999:97; Coulton 1976:122

²⁰⁸ Coulton 1976:122. Ayrıca, Hellenistik dönem Palmiye yapraklı örnekler için bkz Coulton 1976:121-122.; Coulton 1977: 137-138. Hoepfner 1993: 417-427.; King 1997: 205-225.; Seddon, 1987: 78-79.; Ussing 1899: 70-71.

²⁰⁹ King, 1997: 212.

tahmin edilen Belevi Mausoleum'undaki örneğine benzemektedir²¹⁰ (Res. 9). Profiller benzer şekilde ve on yapraklıdır²¹¹. Başlığa üstten bakıldığında dairesel bir projeksiyon şeklindedir. Diğer örneklerle yaprakların durumu karşılaştırılırsa benzerlik bulunması güç olduğu görülmektedir.

Wesenberg²¹² tarafından Phokaia başlığı, Doğu'nun en eski başlığı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu başlık Delphi Palmiye başlık örneklerin (Phokaia başlığının birer kopyası olarak değerlendirilse de²¹³, Phokaia başlığı biraz daha başarılı yükselen yapraklara sahip, konveks-konkav profil merkezi kaburganın her iki yanına yayılan bir inceliğe sahip görülmektedir²¹⁴. Dolayısıyla bu başlığın, Arkaik Dönem Palmiye yapraklı başlıkların içinde değerlendirilmesi gereken bir örnek olarak görülmelidir.

Palmiye başlıklar kendine has formuyla dikkat çekmektedir. Yunan anıtsal mimarisinde 500 yıl daha etkisini sürdürmüş, ama bu değişiklik zamanla Dor başlığındaki *abakus* ve *ekhinus* olarak değişime uğramıştır. Miken geleneği Phokaia başlığı ile diğer başlıklarda görülürken Mısır etkisi bulunduğu yorumu güncelliğini korumaktadır. Miken başlıkları da muhtemelen Mısır Palmiye yapraklı başlıklarından esinlenerek yapılmışlardır²¹⁵.

---

²¹⁰ Hellenistik Dönem Belevi Mausoleum'undaki Palmiye başlık hak. Hoepfner, 1993a: 111-123.

²¹¹ King, 1997: 212

²¹² King, 1997: 212.; Wesenberg, 1971: 48-49.

²¹³ King, 1997: 212.

²¹⁴ Cook, Nicholls, ve Pyle, 1998: 146-147.

²¹⁵ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998:146-147.; Wesenberg, 1971: 48-49

Phokaia Palmiye başlığının benzerliklerinden dolayı Mısır'dan etkilendiği daha kalıcı bir görüş olarak görülmektedir²¹⁶. Mısır başlıklarındaki orta damarının belirginliği aynı şekilde Phokaia'da da görülmektedir. Bu şekil benzerliği Girit'te de rastlanmaktadır, ancak bu başlık tipinin Girit mi yoksa Mısır mı etkili olduğu konusunda tartışmalar güncelliğini korumaktadır²¹⁷. Çünkü, Girit'teki her iki Palmiye başlığındaki yaprakların orta damarının belirginliği dikkat çekmektedir²¹⁸.

Hellmann²¹⁹, Phokaia Palmiye başlığının, ya Phokaia'nın Naukratis'le yapılan yoğun ticari ilişkiler sonucunda gelmiş olabileceği ya da bu başlığın MÖ 7. yüzyılda Girit aracılığıyla Yunan dünyasında yeniden kendini bulmuş olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak bu başlık hiçbir zaman bir sütun düzeninde kullanılmamıştır. Tapınak ya da diğer yapıların içinde daha çok sembolik olarak bir veya iki adet özellikle girişlerde kullanıldığı görülmektedir²²⁰.

Görünen o dur ki, Yunan dünyasında taş Palmiye başlıklar içinde en eski örnek Arkades başlığıdır²²¹. Arkades başlığı bir adak başlık olarak kullanıldığı bilindiğinden²²², mimari amaçlı olarak kullanılan ilk Palmiye yapraklı taş başlık Phokaia başlığı olduğu anlaşılmaktadır. Zaten Phokaia başlığı, Ö. Özyiğit²²³ tarafından kendi türünün en eski örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu görüş de yukarıdaki savı doğrulamaktadır. Bu başlığın tarihlendirilmesi konusunda çeşitler görüşler ortaya atılmıştır: Akurgal tarafından

²¹⁶ Braun 1982: 56.; Boardman, 1999: 143.; Coulton 1976: 122.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 146-147.; Höbl 1984: 1.

²¹⁷ Höbl, 1984: 9-10

²¹⁸ Girit başlıkları açıklamaları için bölüm II.2.3.'e bkz.

²¹⁹ Hellmann, 2002: 178.

²²⁰ Badawy, 1966: 32.; King, 1997: 210.; Shiloh, 1979: 45.; Wilkinson, 1850: 51.; Wilkinson, 2000: 65-66.

²²¹ Levi, 1931: 186.

²²² Wesenberg, 1971: 45; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998:148.

²²³ Özyiğit, 2003: 100.

kazının ilk yıllarında, Tapınağın tarihini MÖ 6. yüzyılın ilk yarısına²²⁴, başlığın tarihini ise MÖ 4. yüzyıl veya Hellenistik Döneme verilirken²²⁵, Yazar daha sonraki yıllardaki yayınında Athena Tapınağının tarihini MÖ 575-550 yıllarına vermiştir²²⁶. Başlığı ilk kez tanımlayan Serdaroğlu²²⁷ stil ve tarihi ilişkiler bakımından Marsilya örneğine göre çizgilerinin ve profilinin daha sert ve keskin olması sebebiyle erken bir başlık olarak değerlendirilerek MÖ 6. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarih verirken, Wesenberg'te²²⁸ tarihlendirme konusunda Serdaroğlu ile aynı görüşü paylaşmıştır. King²²⁹ ise Hellenistik Döneme tarihlendirmektedir. Yukarıdaki verilen tarihler, tapınağın o dönemdeki tarihine göre değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak Ö. Özyiğit tarafından son dönem Athena tapınağı kazılarında, tapınakla ilgili verilen tarihler daha geriye çekilmiş olduğu anlaşılmaktadır (MÖ 6. yüzyılın başları)²³⁰.

1954 yılındaki kazılarda, Palmiye başlık dışında, H açmasının doğusunda gözenekli Phokaia taşından yapılmış Yaprak başlık olarak isimlendirilen ancak Palmiye başlığı anımsatan ikinci bir başlık ele geçmiştir (Res. 10). İki parça halinde ele geçen bu eserin yüksekliği, başlığın üst düzlüğünden yaprak ucuna kadar 58 cm., alt yarıçapı, 43,5

---

²²⁴ Akurgal, 1956: 36.

²²⁵ A.g.e.: 37 Akurgal Tapınağın H açmasında bulunan duvarın MÖ 4. Yüzyıl yada Hellenistik Döneme ait olabileceğini varsaydığından bu tarihi vermiştir. Ancak zamanla gerçekleşen kazılarla önce kendisi sonrada Ö. Özyiğit tarafından yeni bir tarih verilmiştir. Özyiğit tarafından yürütülen son dönem kazı çalışmalarında, bulunan bu duvarın Tapınağın podyum duvarı olduğu vurgulayarak, tarihini MÖ 6. yüzyılın başlarına verilmektedir. Bkz. Özyiğit, 2003: 100.; Özyiğit, 2012: 156.

²²⁶ Akurgal, 1993: 58-59

²²⁷ Serdaroğlu, 1967: 39.

²²⁸ Wesenberg, 1971: 47.

²²⁹ King, 1997: 112.

²³⁰ Özyiğit ,2006: 343-346; Özyiğit, 2012: 156.

cm.dir²³¹. Yukarıdan aşağıya dökülen yaprak dizisinin uçları, başlığın alt düzlüğünden 8 cm. daha aşağıya inmekte, hafifçe ucu yukarıya kıvrılmakta, sütunun bağlantı yerini örterek çepeçevre sardığı hissini vermektedir. Serdaroğlu tarafından bu mimari eserin ya volütlü bir başlığın ya da Palmiye başlığın altına gelebileceği vurgulanmaktadır²³². Langlotz'ta²³³ bu görüşü destekleyen iki sebep belirtmiştir. Yazar'ı bu görüşe iten birinci sebep, Susa'daki anıtsal Pers başlığına bakarak bu değerlendirmeyi yaptığı anlaşılmaktadır (Res. 11). Pers başlığında, Palmiye yapraklı başlığın altına Foça'daki Yaprak başlığa benzeyen başka bir mimari eser gelmektedir. İkinci sebep ise, İonialı ustaların MÖ 594/594 ve 570/569 tarihlerinde Persepolis saraylarında çalıştığından, Palmiye başlığının burada da kullanılmış olabileceğidir²³⁴.

Yukarıdaki görüşler sadece ölçüler uyarsa mantıklı görülebilmektedir. Ancak görünen odur ki, şu şartlar altında Athena tapınağında ele geçen söz konusu mimari parçalar dikkate alındığında ve gerekli ölçümler yapıldığında, Palmiye başlığının altına gelebilecek bir tambur dışından herhangi bir bölüm en azından şimdilik ele geçmemiştir. Ancak bütün bunlara rağmen, Ö. Özyiğit bu başlığın bir sütun altlığı olabileceğini savunmaktadır²³⁵.

Sonuç olarak, son dönem Phokaia kazılarını yürüten ve Athena tapınağıyla ilgili bazı sonuçlara ulaşan Prof. Dr. Ömer Özyiğit, Athena tapınağının tarihinin MÖ 6.

²³¹ Mimari elemanın orta kısmının kırık olması sebebiyle sütuna bağlantı deliği olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

²³² Serdaroğlu, 1967: 35-36; Akurgal, 1960: 1-3.; Akurgal, 1961: 284-287; Akurgal, 1993: 75.

²³³ Langlotz, 1966: 28.

²³⁴ Weidner, 1939: 932. Weidner, M. (1939). *Syriens offerts à M. René Dussand 2*. Aktaran Akurgal, 1993: 77.

²³⁵ Henüz yayınlanmayan bu bilgi, 15.07.2012 tarihinde Phokaia Kazı Başkanı Prof. Dr. Ömer Özyiğit'ten sözlü olarak alınmıştır.

yüzyılın başlarını vermektedir²³⁶. Gözenekli Foça tuf taşından yapılan Tapınağın mimari bir elemanı²³⁷ olması sebebiyle, başlığa da tapınağın yapılış tarihi olan MÖ 6. yüzyılın başlarının verilmesinin daha akılcı bir tarih olarak görülmesi gerekmektedir. Arkaik Dönemdeki Arkades, Massalia ve Klazomenai Hazine Binalarında bulunan Palmiye yapraklı başlıklarla beraber irdelenmesi gerekmektedir. Orta damarı belirgin 12 yaprağa sahip olan ve abakusu olmayan başlık, Mısır etkili olma olasılığı akla daha yakın gelmektedir.

---

²³⁶ Özyiğit ,2006: 343-346; Özyiğit, 2012: 156.

²³⁷ Özyiğit, 2003: 99.

III. BÖLÜM PHOKAİA PALMİYE BAŞLIĞININ KÖKENİ VE BU KONUDAKİ TARTIŞMALAR

Phokaia'daki Palmiye yapraklı sütun başlığının, eldeki tarihi ve arkeolojik veriler ışığında Mısır etkili bir eser olduğu düşünüldüğünden, bu bölümde, Phokaia'nın MÖ 7. yüzyıl ortalarından MÖ 525 yılına kadar, Batı Akdeniz dahil olmak üzere gerçekleştirdiği kolonizasyon hareketlerinde, özellikle Mısır'la olan bağlantısına ağırlık verilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, Herodotos'un bilgilerine, özellikle Naukratis'teki kazılarda ele geçen seramiklere ve yazıtlara dayandırılarak, Phokaia'nın Mısır'daki varlığı ispatlanmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede açıklanacak bilgilerle Phokaia'nın görkemli Mısır mimarisinden etkilendiği görüşünün savunulması hedeflenmektedir. Ardından Phokaia başlığının kendinden önceki örneklerine bakılarak (Bunlar Mısır ve Girit Palmiye başlıkları) hepsinin karşılaştırılması yapıp, kolonizasyon hareketleri çerçevesinde, Phokaia başlığının kökeninin aranması amaçlanmaktadır.

Denizcilikte oldukça ileri konumda olan Phokaia'nın coğrafik avantaja sahip iki limanı bulunmaktadır. Bir tarafında çevrede doğal kale olarak önemli işlev gören irili-ufaklı adalar bulunurken, diğer yandan da Kent'in doğu tarafı sayılabilecek bölgeye yayılan tepelerin bulunması buraya özel bir coğrafi ayrıcalık katmaktadır, ancak bunlara rağmen Phokaia'nın tarımsal alanlar açısından oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir²³⁸. Phokaia'nın arka bölgesi olan yani doğusundaki tepelerin ardındaki Hermos (Gediz) Nehrinin getirdiği alüvyonlar sayesinde çok verimli topraklar ve sulak alanlar bulunmaktadır. Ancak bu topraklarda MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinde, önce Kimmerlerin saldırı korkusu ve daha sonraki yıllardaki güçlü Lydia Devleti tehdidi yüzünden²³⁹,

²³⁸ Reobuck, 1959: 15; Möller, 2000: 88.

²³⁹ Akurgal 1962: 373.

Phokaialıların, mevcut bölgeden özellikle tarımsal yönden yeterince faydalanamadıkları bilinmektedir²⁴⁰. Buna ek olarak ta MÖ 7. yüzyılın sonlarına kadar bölgede etkin bir güç olan Kyme'den dolayı, Phokaia'nın karadan açılma fırsatı bulamadığı anlaşılmaktadır²⁴¹. Eğer Phokaialılar, bu bölgeden yeterli ölçüde istifade edebilselerdi, belki de kolonizasyon hareketleri içerisinde bu kadar yer almayabilirdiler. Bu yüzden dış tehditlerin azalmasıyla özellikle MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren büyük kolonizasyon hareketleri gerçekleştirdikleri görülmektedir²⁴². Bu hareketin öncüleri Phokaia ile birlikte en çok koloni kuran Miletos'un da bulunduğu bilinmektedir²⁴³. Phokaia'nın koloni kurmak üzere önce, yakın bölgeler olan Çanakkale ve Thrakia bölgesine yöneldiği görülmektedir. Phokaia'nın ilk kurduğu koloni olan Lampsakos'u (MÖ 615?) ve ardından da Amisos'u (Samsun) Miletos'la birlikte kurmuşlardır²⁴⁴.

Herodotos²⁴⁵, on iki Ion kentinden biri olan Phokaia'nın 50 kürekli gemilerle Ionların içinde ilk deniz yolcuğuna çıkan Kent olduğunu²⁴⁶ ve MÖ 7. yüzyılda Adriatik, Etruria, İberia ve Tartesos'a kadar gittiklerini Batı Akdeniz'de Güney İtalya'da Lucania'nın batısındaki Elea (Velia), Korsika'da Alalia, Fransa'da Massalia (Marsilya)²⁴⁷ ve İspanya'da Emporion'u (Ampuria) kurduğundan bahsetmektedir. Ayrıca, Massalia (Marsilya) bölgesinden de, Güney Fransa'da Nice'te (Nicaea-Nizza) ve Antibes'te (Antipolis) ticaret koloni kentleri kurulmuştur. Yapılan bu yoğun ticari ilişkiler ve kurulan

²⁴⁰ Reobuck, 1959: 105 ve 136; Cook, 1982: 196-197.

²⁴¹ Burn, 1929: 17.

²⁴² Graham, 1982: 83; Cook, 1946: 67-98.

²⁴³ Morel, 2006: 359; Greaves, 2010: 131

²⁴⁴ Akurgal, 1993: 55; Morel, 2006: 360.

²⁴⁵ Herodotos I.142 ve I.163.

²⁴⁶ Burada Herodotos'a göre ilk deniz yolculuğuna Phokaialıların çıktığını söylemesi, muhtemelen Phokaialıların Thrakia ve Karadeniz bölgesine daha sonra gittiği sonucu çıkmaktadır.

²⁴⁷ MÖ 600 yıllarında kurulan Massalia, Phokaia'nın Uzak Batı'daki en önemli kolonisiydi. Bkz. Braun 1982: 39.

koloniler sayesinde Phokaia MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında Ionia'nın en ferah kentlerinden biri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır²⁴⁸.

Antik kaynaklardan edinilen bilgiler ve kazılarda açığa çıkan buluntular ışığında Phokaia'nın Ionia ve Karia'daki bazı kentlerle birlikte veya ayrı olarak Mısır'a da gittiği bilinmektedir. Şöyle ki: MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren Mısır'da 'Yeni Krallık'²⁴⁹-Saite Hanedanlığı' döneminde I. Psammetikhos'la²⁵⁰ başlayan İonialı ve Kariyalılardan paralı askerlerden sık sık faydalanmış ve bu durumun diğer Krallarda da devam ettiği görülmüştür²⁵¹. MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren aralarında Phokaia'nın da bulunduğu tahmin edilen Yunanlıların denizaşırı seyahatleri sayesinde ticaretin büyük bir ivme kazandığı bilinmektedir²⁵². Herodotos'un aktardığına göre, buraya gelen Yunanlıların bölgenin önemini anlamaya başladıklarını anlaşılmaktadır²⁵³. I. Psammetikhos'la başlayan bu ilişkilerin önceleri askeri, zamanla da ticari boyutta önem kazanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Askeri boyutta ilk ilişkilerin, MÖ 664/3 yıllarındaki Asurların Mısır'a saldırılarıyla başladığı düşünülmektedir. Bu saldırı döneminde Mısırlıların Kariyalı ve İonialılardan paralı asker olarak yardım aldığı anlaşılmaktadır²⁵⁴. Ticari boyutta ise, Yunanlıları bu konuda cesaretlendirenin I. Psammetikhos olmuştur²⁵⁵.

²⁴⁸ Akurgal, 1993: 55; Özyiğit, 1998: 11; Özyiğit, 2006: 347.

²⁴⁹ Yeni Krallık döneminin kral listesi: 1- I. Psammetikhos MÖ 663-609, 2-Nekho MÖ 610-595, 3- II. Psammetikhos MÖ 595-589, 4-Apries MÖ 589-570, 5-Amasis MÖ 570-526. Bkz. Gray 2001:267-276.

²⁵⁰ Herodotos II.152-154; Reobuck, 1959: 69,134 ve 235.; Spalinger, 1976: 133-147.; Spalinger 1978: 49-57.

²⁵¹ Herodotos II.152-163.

²⁵² Braun, 1982: 38-39; Graham, 1971: 38; White, 1961: 443-444 ve 447.; Cook, 1946: 76.

²⁵³ Herodotos II.152.

²⁵⁴ Herodotos II.152-154.; Boardman, 2006: 525.

²⁵⁵ Boardman, 2006: 525-526. Boardman bu bilgiyi Diodorus'a I.67. dayandırmıştır.

Yunan-Mısır ticari ilişkilerin Mısır'ın tek limanı olan Naukratis kentinde yoğunlaştığı bilinmektedir²⁵⁶.

I. Psammetikhos (MÖ 663-609) zamanında korsanlık için Akdeniz'e açılan ve tesadüfen Mısır'a gelen İonialı ve Kariyalı 'Tunç Adamlar' tarafından talan edilmiştir²⁵⁷. Zamanla Kralla anlaşan bu denizciler, I. Psammetikhos tahtının güçlenmesinde katkıda buldukları için, Kral tarafından burada kalmaları sağlanmıştır²⁵⁸. Bu sayede başka bir dil konuşup ta Mısır'a giren ilk topluluk 'Tunç Adamlar' olarak isimlendirilen İonialı ve Kariyalı denizciler olmuştur²⁵⁹. İlk deniz yolculuğuna çıkan Phokaialıların²⁶⁰ İonialı denizciler içinde bulunması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Zaten Herodotos eserinde Phokaia'nın Mısır'daki varlığından önemle söz etmektedir²⁶¹.

Phokaialıların Mısır'daki Naukratis yoğunluklu kolonizasyon karakterinin daha çok *emporion*²⁶² tarzında yani bir limana sahip olan ticari garnizon niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır²⁶³. Yunanlıların karşısında güçlü ve çok görkemli bir Mısır devleti bulunmaktaydı. Bu yüzden, Yunanlılar orada yerleşik bir hakimiyet kuracak güçten

²⁵⁶ Herodotos II.179.; Ayrıca Naukratis'teki kazı ve kolonizasyon bilgileri için bkz.: Braun, 1982: 37-43.; Boardman, 1958: 4-12. Boardman, 2001: 33-42.; Boardman, 2006: 524-531.; Gardner, 1888.; Gwynn, 1918: 88-123.; Hogard, Edgar ve Hutch 1889: 22-97.; Hogarth, Edgar ve Gutch, 1889: 26-97; Hanfmann, 1953: 1-37.; Hogard, Lorimer ve Edgar 1905: 105-136.; Milne, 1939: 177-183.; Möller 2000.; Muhs, 1994: 99-113.; Petrie, 1885: 202-206.; Petrie, 1886.; Price, 1924: 180-222.; Reobuck, 1951: 212-221.; Reobuck, 1959.; Spalinger, 1976:133-147. Spalinger, 1978:49-57.

²⁵⁷ Bu isimlendirme için bkz. Herodotos II.152.

²⁵⁸ Herodotos II.152.

²⁵⁹ Herodotos II.154.

²⁶⁰ Herodotos II.163.

²⁶¹ Herodotos I. 80, 142, 152, 162-167 ve II.106,178; VI.8,18.

²⁶² Hansen, 2006: 1-7, 14-20.; Möller, 2000: 183.

²⁶³ Herodotos II.179.; Möller, 2000: 204-205.; Morel, 2006: 374.; Greaves, 2010: 139-140.

yoksundular. Dolayısıyla, içinde Phokaialıların da bulunduğu Yunanlıların Mısır'daki varlığı, Kralların izniyle kurulmuş geçici bir yerleşimle sınırlı kalmıştır²⁶⁴.

Kolonizasyon hareketlerinde Phokaialıların diğer Ionia kentlerden en önemli farkının deniz yoluyla kargo taşımacılığı olduğu anlaşılmaktadır²⁶⁵. Price, Frickenhaus'a dayandırarak, Naukratis'te yapılan mavi fayansların Phokaialı denizciler sayesinde İspanya'daki Emporion sitesine taşındığını aktarmaktadır²⁶⁶. Keza demir, gümüş, kalay²⁶⁷ ve bronz taşımacılığını Akdeniz dünyası içinde gerçekleştirdiği bilinmektedir²⁶⁸. Keltlerden de kalayı alarak Akdeniz kıyılarına oradan Mısır'a da taşıdıkları muhtemel görülmektedir²⁶⁹. Yunanlılar bu mallara karşılık özellikle zengin Mısır ülkesinden buğday, bazı gıda maddeleri ile lüks mallar ve eşyalar aldıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra Mısır, özellikle şarap, zeytinyağı²⁷⁰ ve seramik ithalatçısı iken, buna karşılık Hellenler, Mısır'dan buğdaydan başka, keten ve papirüsü aldıkları anlaşılmaktadır²⁷¹. Ayrıca, Herodotos²⁷², Thrakia bölgesinin gemi ve kürek yapımı için elverişli ağaçlardan, gümüş madeninden ve köle ticareti için insan kaynağının bolluğundan bahsetmektedir²⁷³. Bunun sonucunda Mısırlılar muhtemelen kereste ithalatını da özellikle Kuzey Ege'den ve Thrakia'dan temin etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yine anlaşılan odur ki bu işin,

²⁶⁴ Austin, 1970: 22-33. *Greece and Egypt in the archaic age*. Aktaran Graham, 1971: 37,

²⁶⁵ Reobuck, 1959: 98-99,101,103-104,133,136.; Möller, 2000: 78; Boardman, 2006: 527.

²⁶⁶ Price, 1924: 181.

²⁶⁷ Herodotos V.23. Kalayın Thrakia'dan getirildiği vurgulanmıştır,

²⁶⁸ Muscarella 1988: 447.

²⁶⁹ Morel, 2006: 374-375.

²⁷⁰ Reobuck, 1959: 39-40.; Möller, 2000: 211-213.; Cook, 1982: 216.; Braun, 1982: 39-40.

²⁷¹ Reobuck, 1959: 70 ve 133.; Möller, 2000: 210.;Cook, 1982:216.; Talbert, 1985: 51 ve 78.

²⁷² Herodotos V.23.

²⁷³ Thrakia bölgesi köle ticareti için daha çok önem taşımaktadır. Kereste temini Kuzey Ege ve Dağlık Kilikia daha kıymetli yerlerdir.

bölgedeki deniz taşımacılığı sektörüne hakim olan Phokaialılar tarafından yapıldığı kuvvetle muhtemeldir.

Mısır'ın Naukratis kentinin ele geçen buluntular ışığında MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, şüphe götürmeyecek bir şekilde Ionia ve diğer bazı kentler tarafından kullanıldığı ve daha sonraki yıllarda özellikle Mısır Kralı Amasis (MÖ 570-526) döneminde ticari ilişkilerde yoğunluk olduğu anlaşılmaktadır²⁷⁴. Bu konuda Herodotos²⁷⁵, Amasis hakkında şunları yazmıştır:

Amasis Yunanlılarla dost olmuş, bunlardan bazılarına tanıdığı özel yararlarından başka Mısır'a uğrayan, ama orada yerleşmeyi düşünmeyenlere, kendi tanrıları için tapınma yerleri yapabilsinler diye yerler ayırmıştır. Bu tapınaklardan en büyüğü en çok rağbet göreni hellenion tapınağı adıyla anılanıdır; bunu şu siteler ortak yapmışlardır: Ionia'dan Khios, Teos Phokaia, Klazomenai; Dorlar'dan Rhodos, Knidos, Halikarnassos, Phaselis, Aioliyalılardan yalnız Mytilene. Bu tapınak bu sitelerindir.; zaten ticaret komiserlerini de bunlar gönderirlerdi; bu tapınak üzerinde bunlardan başka hak iddiasında kalkanlar haksızlık etmiş olurlar. Aiginalılar kendi hesaplarına bir Zeus tapınağı, Samos'lular bir Here ve Miletos'lular bir Apollon tapınağı kurmuşlardır.

Phokaia'nın yukarıda da bahsedildiği gibi Herodotos'un bilgilerinin yanında Mısır'daki kolonizasyon hareketleri açısından varlığını gösteren somut işaretlerden biri de, Naukratis'teki Dioskourlar Kutsal alanında ele geçen bir yazıtta Phokaia adının geçmesidir²⁷⁶. Ayrıca Grek ve Kariyalı tüccarlardan bahsedilen Ionia lehçeli Grekçe bir yazıt Abu Simbel'de bulunmuştur. Bu yazıtta Amasis dönemindeki (MÖ 565) Karia ve Ionialı askerlerin varlığından bahsedilmektedir²⁷⁷. Bu yazıtta herhangi bir Ionia kenti ismi bizzat geçmese de, kullanılan isimlerin Ionialılarla ilişkilendirildiği, bundan dolayı da

²⁷⁴ Cook, 1937: 230.

²⁷⁵ Herodotos II.178.

²⁷⁶ Reobuck, 1950: 242.; Cook, 1937:227 ve 230.; Möller, 2000: 169-170.

²⁷⁷ Cook, 1946: 89.; Boardman 2006: 529.; Milne 1939: 179.; Braun, 1982: 49-52.; Greaves, 2010: 166.

Phokaialıların buradaki varlığına işaret eden somut bir dayanak olarak değerlendirmesi gerekmektedir.

Mısır'da ele geçen Yunan buluntuları değerlendirildiğinde (özellikle seramik), I. Psammetikhos'la başlayan ve özellikle Amasis döneminde hız kazanan Hellen-Mısır ticari ilişkileri sayesinde, Mısır'da ele geçen seramikler Attika siyah figür, fikellura, Klazomenai ve situla seramiği yoğunluklu olmak üzere, Doğu Hellen seramikleri olduğu görülmektedir²⁷⁸. Naukratis'teki kazılarda ele geçen bu seramikler, MÖ 620 den daha erkene gitmemektedir²⁷⁹. Bu sonuçtan yola çıkılarak, Yunanlıların daha erken bir tarihte buraya gelmedikleri anlaşılmaktadır. MÖ özellikle 7. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Yunan ticareti büyük bir ivme kazanarak, Naukratis'te yüzyıllarca çatışmasız yaşanıldığından, burası bir ticaret limanı olarak Mısır-Hellen ticari ilişkilerine önemli katkılar yaptığı anlaşılmaktadır²⁸⁰.

Amasis dönemindeki buluntular sayesinde ve Herodotos'un ışığında Yunanlıların altın çağı yaşandığı açıkça anlaşılmaktadır²⁸¹. Özellikle 'Hellenion' da Perslerin Mısır'ı ele geçirdiği tarih olan MÖ 525 tarihine kadar Miletos, Rhodos, Khios, Klazomenai Samos ve Lesbos ağırlıklı seramiklerin varlığı dikkat çekmektedir. Ancak buna rağmen Phokaia'nın Mısır varlığı ile bağlantılı bilgilerin az da olsa seramik üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Herodotos, Phokaia'yı Ionia kentleri arasında gösterilse de, öncesinde Aiol etkisinde olduğu bilinmektedir²⁸². Naukratis'te bulunan bazı seramiklerin Myrina, Larissa ve Pitane gibi Aiol kentleriyle ilgili bazı bağlantılar

²⁷⁸ Cook, 1937: 228.; Price 1924: 180-222.

²⁷⁹ Boardman, 2006: 527.; Cook, 1937: 230-235 ve 228.; Cook, 1946: 76,83-84.

²⁸⁰ Braun, 1982: 39.; Graham, 1982: 134.; Greaves, 2010: 131-132.

²⁸¹ Cook, 1937: 235.

²⁸² Zaten Phokaia Aiol kökenliydi, ancak sonradan Ionia'ya dahil olmuştur. Bkz. Akurgal, 1956:35.; Akurgal, 1962: 370.; Akurgal, 1993: 55.; Herodotos I. 142.

keşfedilmiştir. Bu seramiklerin Phokaia üretimi olma olasılığı güçlü görülmektedir, çünkü yapılan analizler sonucunda Phokaia seramiklerin Myrina, Larisa ve Pitane örnekleriyle uyuştuklarını göstermektedir²⁸³.

Yine benzer şekilde Naukratis'te Klazomenai stili bezemeli vazoların da Erythrai ve Teos'un yanı sıra Phokaia'da üretiminin yapıldığına dair değerlendirmeler bulunmaktadır. MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğinde Kuzey Ionia'da Attika üretimi yapan yerlerden birisi de Phokaia'dır²⁸⁴. Ayrıca gri Aiol seramiği ve geç yaban keçisi stilinin Phokaia'dan ve diğer bazı Aiol kentlerinden geldiğini işaret eden buluntulara da rastlanmıştır. Klazomenai'ye ait olduğu düşünülen kuşlu kaseler ve yaban keçisi stilinin de Teos ve Phokaia'da üretilmiş olasılığının bulunması Phokaia'nın Mısır'daki varlığının bir işareti olarak değerlendirmek gerekmektedir²⁸⁵.

Mısır'ın, özellikle MÖ 7. yüzyılın sonundan itibaren önemli bir fayans ve *skarabe* üretim yeri olarak, Yunanlılar tarafından önemi anlaşılmaya başlanmıştır²⁸⁶. Bununla ilgili buluntular, Mısır Krallarından özellikle II. Psammetikhos (MÖ 594-588) ve ardından gelen Apries (MÖ 588-568) zamanında yoğunluk bulunmaktadır²⁸⁷. Bu çerçevede Phokaia'daki son dönem kazı çalışmalarında da Arkaik döneme ait İkiz Sunakların alanının doğu kenarındaki *nekropol* alanında, Foça taşından yapılmış bir lahit mezar konteksin içinde fayans, pişmiş toprak ve camdan yapılmış MÖ 6. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olabilecek Mısır buluntularına rastlanmıştır²⁸⁸. Buradaki Mısır

²⁸³ Dupond, 1986: 21-30. *Naturwissenschaftliche Bestimmung der archaischen Keramik Milets. Aktaran Möller, 2000: 129.*

²⁸⁴ Boardman, 1958: 12.; Möller, 2000: 140.

²⁸⁵ Möller, 2000: 201.

²⁸⁶ Boardman, 2006: 527.; Möller, 2000: 113,115,152-154.

²⁸⁷ Boardman, 2006: 527.

²⁸⁸ Özyiğit, 2003: 4.; Özyiğit, 2003: 105-106.

buluntularından bazılarının Naukratis'teki fayans fabrikalarında yapılmış olma olasılığı güçlü görünmektedir. Geleneksel Mısır inancında, MÖ 8. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıl ortalarına kadar, kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan, Mısır' a giden denizci tüccarların kendileriyle getirdikleri *skarabe* ve *amuletin* özellikle kutsal alanlarda çok sayıda ele geçmesi dikkat çekmektedir²⁸⁹. Dolayısıyla, Phokaia'da bulunan Mısır eserlerinin muhtemelen Apries zamanında Naukratis'teki üretim merkezlerinden getirildiğini anlaşılmaktadır. Bu sonuç, son dönem kazılar sonucunda, Denizci Phokaia'nın Mısır'la bağlantısını göstermesi açısından oldukça önemli olmaktadır.

Phokaia'nın, içinde bulunduğu siyasi ve coğrafi sorunlar yüzünden, denizcilik konusunda gelişmesine katkı sağlamamıştır. Denizcilikleri sayesinde hem kendilerinde var olanı başka yerlere götürüp olamayanlarla takas yapma imkanı bulmuşlar, hem de özellikle MÖ. 7 yüzyıldan itibaren Akdeniz deniz ticaretine hakim olarak kargoculuk işini yaptıkları görülmektedir. Bu çerçevede Mısır ile da yoğun bir ticari ilişki içerisine girmişlerdir. Herodotos'un bilgileri ve bu bilgileri doğrulayan Naukratis'te yoğun olarak bulunan Phokaia üretimi seramikler, ele geçen yazıtlar ve Phokaia'da bulunan Mısır buluntuları sayesinde, Phokaia'nın MÖ 7. yüzyılın son çeyreğinden MÖ 525 yılına kadar (Perslerin Mısır'ı işgal ettikleri tarih) Mısır'la güçlü bir etkileşim içerisinde olduğunu doğrular niteliktedir.

İonia içinde özellikle Ephesos, Kolophon, Samos ve Miletos gibi kentler, Mısırlılar ile yaptıkları yoğun ticari ilişkiler sayesinde, kendi memleketlerinde MÖ 7. yüzyıla kadar mimaride briket, iyi işlenmemiş taş ve ahşap kullanırken, bu tarihten sonra özellikle Mısır'ın devasa sütunlarından, büyük taş bloklarından ve sütun başlıklarından çok

---

²⁸⁹Höbl, 2007: 447-461. Ionien und Ägypten in archaischer Zeit. In: J. Cobet , V. von Graeve , W.- D. Niemeier, and K. Zimmermann (eds.): *Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme* . 447 – 61 .Mainz am Rhein. Aktaran Greaves 2010: 194.

etkilendikleri görülmektedir²⁹⁰. Bu konuyla bağlantılı olarak Herodotos, Saite Hanedanlığının idari ve dini başkenti Sais'te, Mısır tanrıçası Neith (Athena)²⁹¹ tapınağının kutsal alanında görülmemiş güzellikte revakların varlığından söz etmektedir²⁹². Zaten Başkent Sais'in, bölgede ticaretle uğraşan Yunanlı idarecilerin yaşadıkları bir merkez olduğu bilinmektedir²⁹³. Bu sebeple Yunanlıların buradaki görkemli mimariden haberdar olduklarına dair bir şüphenin bulunmaması gerekmektedir.

Bu etkilenişin izlerini Anadolu topraklarında ve Ege Adalarında görmek mümkündür: Ionia bölgesinde, Samos Heraion'u, Erythrai Athena tapınağı, Ephesos, Priene, Miletos Aphrodite tapınağı ve Didyma Apollon tapınağı'nda yer yer küçük buluntularda ve mimari eserlerde bu izler görülebilmektedir²⁹⁴. Bu etkileniş özellikle de Palmiye yapraklı başlıklarda açık bir şekilde görülmektedir²⁹⁵.

²⁹⁰ Boardman, 1999: 143. Braun, 1982: 32-53.

²⁹¹ Başkent Sais ayrıca, Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrıçası olarak Neith'in kutsal merkezi olarak önemli bir yer olarak görülmekteydi. Kyrene (Libya) kökenli ve Sais'te değer görmeye başlayan Neith'in özellikle savaş, zafer ve dokuma tanrıçası olarak değer gördüğü ve simgesi kalkan, ok ve dokuma tezgahı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu özelliklerden dolayı Yunanlılar tarafından Athena ile özdeşleştirildiği görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Herodotos'un (II.59, 62, 169, 175) eserinden yola çıkılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu özdeşleştirme Mısır'daki kolonist Yunanlıların burada bulunmasının yarattığı sonuç olduğu kuvvetle muhtemel görülmektedir. Athena'nın Mısır'daki tanrıça Neith ile bağlantısı için bkz. Davis, W. M. (1981). Egypt, Samos, and Archaic Style in Greek Sculpture *JEA*, 67, 61-81.; I. I. Shaw and P. Nicholson (eds.). (1995), *British Museum dictionary of Ancient Egypt*. "Neith" içinde (ss. 200). London: The British Museum Press.; Schlichting, R. (1982). "Neith" *Lexikon Der Ägyptologie Band IV*. (ss. 392-393) ve "Sais" (ss.355-357). Weisbaden: Otto Harrassowitz.; Deacy, S. (2008). *Athena*. Taylor&Francis e-library.; Lesko, B. S. (1999). *The Great Goddesses of Egypt*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.; Simon, C. (2001). "Neith". *The oxford encyclopedia of ancient egypt* (cilt 1), içinde (ss.516.) Oxford: Oxford University Press.

²⁹² Herodotos II.175.

²⁹³ Davis, 1981: 79. Ayrıca başkent Sais için Bkz. Myslwiec, K. (2001). Sais. Donald B. Redford (Ed.), *The oxford encyclopedia of ancient egypt* içinde (Cilt, 3, ss.173-174). Oxford: Oxford University Press.

²⁹⁴ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 155.; Greaves,2010: 168,180-194 ve 197.

²⁹⁵ Braun, 1982: 56.; Boardman, 1999: 143.; Höbl, 1984: 1-3.

Yunanlılarda taş mimarinin kullanımı pek yaygın değildi, daha çok ahşap mimari kullanılmaktaydı²⁹⁶. Ionia mimarisi MÖ 7. yüzyıldan itibaren, büyük bir sıçramanın görüldüğü dönem olması açısından dikkat çekici olmaktadır²⁹⁷. Çünkü, Yunanlılar, Mısır'da mükemmel bir mimariyle karşılaşmışlardır. Buradaki ihtişamlı olan büyük blok taşlar, sütun ve başlıklarından etkilendikleri görülmüştür²⁹⁸. Kuvvetle muhtemeldir ki, Phokaiialılar, kendileri için idare merkezi olan Sais'te bulunurlarken Neith (Athena) tapınağının görkemli sütunlu galerilerinde etkilenmişlerdir. Muhtemelen bu sütunlu galeride Palmiye başlıkları da bulunmaktaydı. Bu etkileniş sayesinde Yunanlıların, bir filtre gibi Mısır sanatını süzgecinden geçirerek kendi tarzını oluşturmuş, özellikle kutsal alanlarda yeni bir Ionia ekolu gerçekleştirmişlerdir²⁹⁹.

Yunanlıların Palmiye başlığını doğrudan Mısır'dan aldığına dair görüşlerin daha hakim olduğu görülmektedir³⁰⁰. Mısır örneklerine en yakın Palmiye yapraklı başlıklar önce Girit'te sonra da Yunanistan ve Anadolu'da karşımıza çıktığı görülmektedir³⁰¹. MÖ II. binin ortalarında Minos Aslanlı Mezar'da bulunan Palmiye başlık şeklindeki taş lamba, *kalathos* formuna sahip, yukarıdan sarkan 16 Palmiye yaprağının ortasındaki damarın belirginliği ve yaprakların daha kavisli olmasıyla dikkat çekmektedir³⁰². Bu eser, Arkades başlığına emsal olması kuvvetle muhtemeldir. Her ikisinin ortasındaki belirgin orta damar ve alt kısımdaki halka dikkat çekmektedir. Sadece Palmiye başlıklı taş lambanın

²⁹⁶ Boardman, 1999: 143.; Höble 1984: 1-3.

²⁹⁷ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 198.; Höble 1984: 1-3.

²⁹⁸ Braun 1982: 56.

²⁹⁹ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 198.; Boardman 1999: 143.; Höble 1984: 1-3.

³⁰⁰ Braun 1982: 56.; Boardman 1999: 143.; Betancourt, 1977: 70.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 146 ve 155.; Coulton, 1976: 121.; Dinsmoor, 1927: 59.; Hellmann, 2002: 177.; Höble 1984: 1-3.; King, 1997: 206 ve 210.; Lawrence, 1957: 138.; Levi, 1931: 452.; Liljenstolpe, 1999: 97; Martin, 1958: 129.; Robertson, 1992: 101.

³⁰¹ Wesenberg, 1971: 29. Ayrıca bu bölüm için bkz. II.2. Bölüm'e.

³⁰² Evans 1921: 344-345.; King 1997: 213. Bkz. Bölüm II.2.3.

yapraklarının daha kavisli olması ve alttaki halkasının daha kalın olması temel farklılıklar olarak görülse de, her ikisinde aynı kategoride değerlendirmek gerekmektedir.

Girit, Phokaia ve Mısır Palmiye başlıkları arasında form benzerliği açısından yakın bir ilişki bulunmaktadır³⁰³. Mısır Palmiye başlıkları 9 yapraklı olup, yaprak uçları dışa dönüktür, daha zarif ve abakusu başlıktan daha küçüktür. Ancak Arkades başlığının abakusu, başlıktan daha büyüktür. Mısır başlığındaki dikkat çeken bir durumda sütunu saran halkaların bir kurdele gibi sarkmasıdır. Arkades başlığının altında inci dizilerinden oluşan bir halka bulunmaktadır. Taş lambanın da altında daha kalın bir halka dikkat çekici görünmektedir. Girit fildişi örneklerine benzemektedir, yaprak sayısı ve başlığın daha da yuvarlatılmış hatları Arkades başlığının Miken örneklerinden etkilendiğini göstermektedir³⁰⁴. Arkades başlığı, astragal motiflerine sahip ve üzerindeki spiral, giyoş ve rozet motifleri Mısır yoluyla ithal edilmişlerdir³⁰⁵. Mısır Palmiye başlıklarındaki yaprakların belirgin orta damarı Girit ve Phokaia Palmiye başlıklarında da net görülmektedir³⁰⁶. Mısır ve Girit Palmiye başlıklarının oranları, yaprak sayıları ve abakusu büyüklüğü bakımından bazı farklılıklar göstermesine rağmen³⁰⁷ Girit, Yunanistan ve Anadolu örneklerine en yakın Palmiye başlıklar Mısır etkili olduğu daha net anlaşılmaktadır³⁰⁸.

Phokaia başlığı, Girit Palmiye başlıklarına en yakın örnek olduğu anlaşılmaktadır³⁰⁹. Bu başlık özellikle hafif ince olan *kalathos* gövdesi ve yaprakların

³⁰³ Wesenberg, 1971: 26.; Cook, Nicholls ve Pyle, 1998: 46-47.

³⁰⁴ Wesenberg, 1971: 48.

³⁰⁵ Dinsmoor, 1927: 59.

³⁰⁶ Höbl, 1984: 9.

³⁰⁷ Wesenberg, 1971: 27.

³⁰⁸ Dinsmoor, 1927: 59.

³⁰⁹ Cook, Nicholls ve Pyle, 1998:199.; Wesenberg, 1971: 46.

belirgin orta damarıyla Aslanlı mezardaki taş lamba daha çok benzemektedir. Mısır Palmiye başlıklarındaki belirgin orta damarının aynı şekilde Phokaia da ve Girit Palmiye başlıklarında da net görülmesi önemli benzerlik açısından önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmelidir. Sadece Mısır Palmiye başlıkları daha zarif bir görünüm sergilemektedir.

Hellmann³¹⁰ Phokaia Palmiye başlığı, ya Phokaia'nın Naukratis'le yapılan yoğun ticari ilişkiler sonucunda gelmiş olabileceği ya da bu başlığın MÖ 7. yüzyılda Girit aracılığıyla Yunan dünyasında yeniden görüldüğünü vurgulamaktadır. Görünen odur ki, Hellmann'ın ilk görüşünün daha geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Phokaia'nın Mısır'la olan bağlantısı çok net anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Phokaia MÖ 7. yüzyılın ortalarından MÖ 525 yılı kadar Mısır ile yoğun ticari ilişki içine girdiği ve bunun neticesinde Phokaia'nın Mısır'ın görkemli mimarisinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu etkilenmeyi, özellikle Phokaia başlığın Mısır örneklerine yakın benzerliğinde daha açık görülebilmektedir. Bu benzerlik başlığın formunda, sarkan yaprakların görünümü ve yaprakların orta damarının belirginliği oldukça açık görülebilmektedir. *Abakus*larının olup olmaması ya da küçük büyük olması gibi birtakım küçük farklılıklar olsa da Phokaia ve Mısır Palmiye başlıklarının benzer yanlarını gölgeleyemeyeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca Girit'teki başlığının da etkileniş alanının Mısır olduğu anlaşılmaktadır.

---

³¹⁰ Hellmann, 2002: 178.

SONUÇ

Palmiye ağacından türediği ve kökeninin Mısır'daki örneklerine dayandığı kabul edilen palmiye yapraklı sütun başlıkları (palmiye başlık), Girit ve Yunan Dünyasının MÖ 1. binin ilk yarısındaki örnekleri değerlendirildiğinde, Arkades, Phokaia, Delphi'deki Massalia ve Klazomenai hazine binalarında bulunan örnekler olmak üzere sadece dört yerde karşımıza çıkmaktadır. Aslında antik kaynakların verdiği bilgilere bakıldığında Yunan dünyasında çok sayıda palmiye başlık tipi bulunmuştur, ancak bunların hiçbiri günümüze kadar ulaşamamış olup, antik kaynaklardaki bu konuyla ilgili bilgiler değerlendirildiğinde, bu başlıklardan hiçbirinin mimari bir düzen içerisinde kullanılmadığı anlaşılmıştır.

Yukarıda verilen isimler arasında, mimaride kullanılan en eski palmiye yapraklı taş başlık örneği Phokaia başlığıdır (MÖ 6. yüzyılın başları). Gözenekli Foça tuf taşından yapılan ve Ion sütun düzenindeki Athena Tapınağının (MÖ 6. yüzyılın başları) bir mimari elemanı olan Palmiye başlığı, tapınağın pronaosunda ikinci bir palmiye başlıkla birlikte kullanıldığı tahmin edilmektedir. Zaten bu tarz başlıklar, özellikle Mısır'da yapıların ana düzeni içinde yer almayıp daha çok iki sütunlu olarak girişlerde veya avlularda yer aldıkları bilinmektedir. Gözenekli Foça tuf taşından olduğu için günümüze kadar çok yıpranan başlık, *kalathos* veya sepete benzeyen bir forma sahip olup, bu formu 12 palmiye yaprağı çevrelediği görülmektedir. Sarkan yapraklardaki dikey inen orta (merkezi) damarı oldukça belirgin olması dikkat çekmektedir. Yapraklar başlığın üst tarafından hafif kavis yaparak ve başlığın formu incelerek aşağı inmektedir. Başlıkta abakusun kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu başlığın altına gelebilecek yaprak başlık olarak adlandırılan bir ara başlık geldiğine yönelik tahminler bulunmaktadır. Örneğine Persepolis'te rastlanmasından ve orada çalışan İonialı ustaların bulunmasından

dolayı, bu görüşün mantıklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak palmiye başlık ile yaprak başlığın ölçüleri arasındaki farklılık, bu iki elemanın üst üste gelemeyeceği sonucunu çıkarmaktadır.

Palmiye başlıkları ya mimari düzen içinde en fazla iki sütun şeklinde ya da bir kutsal alanda sembolik amaçlı tek sütun olarak kullanıldığı yukarıda vurgulanmıştır. Buralarda kullanılma sebeplerinin, sembolik bazı anlamların (Hayat Ağacı, yaşamın kaynağı, sonsuzluk, dünyanın merkezi, yeniden diriliş, kurtulma, yaradılış, verimlilik, bereket, bağımsızlık ve zafer) ürünü olduğu tahmin edilmektedir. Phokaia başlığı Athena tapınağında yer almasından dolayı savaş tanrıçası Athena'nın zaferi temsil etmesiyle ilgili özelliğinden kaynaklandığı muhtemeldir.

Phokaialılar, özellikle MÖ. 7. yüzyılın ortalarından itibaren MÖ 525 yılına kadar Akdeniz deniz ticaretine hakim olmuşlardır. Herodotos'un bilgileri ve bu bilgileri doğrulayan Naukratis'te yoğun olarak ele geçen Phokaia üretimi seramikler, Phokaia'nın Mısır'da varlığını ispatlayan yazıtlar ve Phokaia'da bulunan Mısır buluntuları sayesinde, Phokaia'nın Mısır'la yoğun bir ticari ilişki içerisine girdiğini göstermektedir. Bu etkileşim sayesinde, Phokaia'nın görkemli Mısır'ın mimarisinden etkilendiği özellikle palmiye başlıklarında açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Palmiye başlığının atası olan kabul edilen Mısır örnekleriyle karşılaştırıldığında, özellikle yapraklardaki dikey inen orta (merkezi) damarının belirginliği hem Mısır hem de Phokaia örneğinde net anlaşılmaktadır. Mısır örnekleri, Phokaia başlığına göre daha zarif bir görünümde dir. Ayrıca, Mısır başlıklarında *abakusun* bulunması Phokaia başlığı ile aralarındaki farklılık olduğunu göstermektedir. Ancak buna rağmen genel görünüm itibariyle Phokaia başlığının Mısır palmiye başlıklarını örnek aldığı açıkça görülmektedir.

MÖ 1. binin ilk yarısından kalan ve Phokaia başlığına en yakın örnek olan Yunan palmiye başlığı, 26 palmiye yapraklı Girit Arkades'teki başlıktır. Başlığın *kalathos* veya sepet şekilli olması, dikey inen orta sırt damarının belirgin olması ve kavisli inerek sarkan yaprakların görünümü Phokaia başlığı ile yakın benzerlik içinde görülmektedir. Arkades başlığında, spirallerle ve rozetlerle süslü *abakusa* sahiptir. Bu örnek, yaprak sayılarının farklılığından ve boyutlarının küçük olmasından dolayı daha basık bir görünümde olması, Phokaia başlığından ayıran özellikler olarak dikkat çekmektedir. Arkades başlığı devşirme bir malzeme olarak kullanılmakla birlikte en eski Yunan taş başlığı olarak değerlendirilmektedir (MÖ 7. yüzyılın ortaları). Ancak bu başlık, boyutların küçük olması sebebiyle, mimari bir elemandan ziyade, başlığın bir adak veya bir cenaze töreninde kullanıldığı tahmin edilmektedir. MÖ 2. binin ortalarında bulunan taş sütunlu lamba, Arkades başlığının erken dönemlerdeki bir örneği olarak görülebilmektedir. Bu başlıkta muhtemelen Mısır başlıkları örnek alınarak yapılmıştır. Phokaia başlığı da, Palmiye sütunlu taş lambaya daha çok benzemektedir.

Delphi'deki Athena Pronia kutsal alanındaki Massalia (22 yapraklı) ve Klazomenai (18 yapraklı) hazine binalarında kullanılan palmiye başlıklarındaki yaprak sayılarının farklı olması haricinde, görünüm olarak her ikisi de birbirlerine çok benzemektedirler. Her iki hazine binası da savaş tanrıçası Athena ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu başlıklar şekil olarak, Phokaia ve Arkades başlıklarına en yakın örnekler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Massalia ve Klazomenai başlıklarının, yapıların pronaosunda yer almaları bakımından Phokaia başlığı ile benzer bir özelliğe sahiptirler. Ancak, Phokaia başlığının profili daha sert ve keskin görünmektedir. Delphi başlıklarının Phokaia başlığına göre daha zarif olduğu, ancak bu başlıkların doğallıktan uzaklaşarak daha plastik bir görünüm sergiledikleri görülmektedir. Massalia ve

Klazomenai başlıklarındaki bu plastik görünüm, muhtemelen yapraklarda dikey inen orta (merkezi) damarının ortadan kalkmasından kaynaklanmaktadır.

Massalia'nın, Phokaia'nın kolonisi olması sebebiyle, benzerliğin olması çokta şaşırtıcı olmamalıdır, çünkü konuyla bağlantılı olarak Phokaialı mimari ustalarının Delphi'de çalıştıkları konusunda bir iddia bulunmaktadır. Bu iki sebepten, Massalia'nın, Phokaia'yı örnek almış olması muhtemeldir. Her ne kadar mimari stil kritiklerine dayandırılarak Klazomenai hazine binası daha erken yapıldığı görüşü bulunsa da, Klazomenai'nın (MÖ 550) Massalia (MÖ 540-530?) başlığını görerek benzerini yapmış olması muhtemel görülmektedir. Dolayısıyla, yukarıdaki görüşe dayandırılarak, verilen bu iki tarihte geçerliliğini yitirdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, mimaride kullanılan ve en eski taş Palmiye başlık olan Phokaia başlığıdır. Bu başlık, abakussuz olarak Athena tapınağının pronaosunda kullanıldığı tahmin edilmektedir. Athena'nın zaferi temsil etmesiyle bağlantılı olduğu düşünülen bu başlığın yanında, ikinci bir palmiye başlığın da burada olması gerekmektedir. Gözenekli Foça tüf taşından yapılan Tapınağın mimari bir elemanı olması sebebiyle, başlığa da tapınağın tarihi olan MÖ 6. yüzyılın başlarının verilmesi daha akılcı görülmelidir. Phokaia'nın Arkaik Dönemdeki Mısır'la olan bağlantısı sebebiyle, Mısır palmiye başlıklarından etkilendiği anlaşılmaktadır. Phokaia başlığı, *Kalathos* formu üzerinden kavis yaparak dikey sarkan on iki yapraktaki orta damarın belirginliğine bakıldığında Mısır palmiye başlıklarının örnek alındığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, A. (1956). Foça kazıları ve Kyme sondajları. *Anadolu / Anatolia, I*, 33-41.
- Akurgal, A. (1960). Vom aolischen zum ionischen kapitell. *Anadolu / Anatolia, V*, 1-7.
- Akurgal, A. (1961). *Die kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*. Berlin: Gruyter.
- Akurgal, A. (1962). The early period and the golden age of Ionia. *AJA, LXVI*, 369-379.
- Akurgal, A. (1993). *Ege ve İzmir*. İstanbul: Net yayınları.
- Akurgal, A. (1995). *Anadolu uygarlıkları*. İstanbul: Net Yayınları. 5. baskı.
- Albenda, P. (1994). Assyrian sacred trees in the Brooklyn museum. *Iraq, 56*, 123-133.
- Amandry, P. (1954). Notes de topographie et d'architecture Delphiques. *BCH, 78*, 295-315.
- Arnold, D. (1996). Hypostyle halls of the old and middle kingdom? P. Manuelian (Ed.), *Studies in honor of William Kelly Simpson I içinde* (ss. 39-54). Boston: Museum of Fine Arts Entire Publication.
- Arnold, D. (1992). *Die tempel Ägyptens*. Augsburg: Bechtermünz.
- Atiya, F. (2006). *Ancient Egypt*. Giza: AUC Press.
- Badawy, A. (1966). *History of Egyptian architecture*. California: University of California Press.
- Barletta, B. (2001). *The origins of the Greek architectural orders*. Cambridge: Cambridge University Pres.
- Betancourt P. P. (1977). *The aeolic style in architecture: a survey of its development in Palestine, the Halikarnassos Peninsula, and Greece, 1000-500 bc*. Princeton: Princeton University Press.

- Braun T. F. R. G. (1982). The Greeks in Egypt. J. Boardman ve N. G. L. Hammond (Ed),
CAH içinde (Cilt III, (3), ss. 32-56). Cambridge: Cambridge University Press.
 2. baskı.
- Boardman, J. (1958). A greek vase from Egypt. *JHS*, 78, 4- 12.
- Boardman, J. (1959). Chian and early ionic architecture. *AntJ*, 59,171-218.
- Boardman, J. (1999). *The Greeks overseas: The early colonies and trade*. London: Thames
 and Hudson. 4. baskı
- Boardman, J. (2001). Aspects of colonization. *BASOR*, No: 322, 33-42.
- Boardman, J. (2006). Egypt. G.R. Tsetskhladze (Ed.), The colonization an account of
 greek colonies and other settlements overseas. *Mnemosyne Supplements. 193*,
Vol, I, içinde (ss. 524-535). Leiden: J. Brill.
- Cook, J. M. (1982). The expansion of the Greek world, eighth to sixth centuries BC. J.
 Boardman ve N. G. L. Hammond (Ed). *CAH* içinde (Cilt 3, (3) ss. 211-215)
 Cambridge: Cambridge University Press. 2. baskı.
- Bosch-Gimpera, P. (1944). The Phokaians in the far west: An historical reconstruction.
The Classical Quartely, 38, (1/2), 43-59.
- Buhl, M. L. (1947). The goddesses of the Egyptian tree cult. *JNES*, 6, 80-97.
- Burn, A. R. (1929). So-called trade leagues in early Greek history and Lelantine War. *JHS*
 49,19-37.
- Clerc, M. (1927). *Massalia tome I*. Marseille: Librairie A. Tacussel.
- Collins, P. (2006). Trees and gender in Assyrian art. *Iraq*, 68. 99-107.
- Colonia, R. (2006). *The Archeological Museum of Delphi*. Delphi: Olkos.
- Cook, J. M., Nicholls, R. M. ve Pyle, D. M (1998). Old Smyrna excavations: The temples
 of Athena. *Annual of the British School at Athens, Supplement*, 30, 1-214.

- Cook, J. M. (1982). The Eastern Greeks J. Boardman and N. G. L. Hommond (Ed.) *CAH*, içinde (Vol 3 (3), ss.196-221). Cambridge: Cambridge University Press. 2. baskı.
- Cook, R. M. (1937). Amasis and Greeks in Egypt. *JHS*, 57, (2), 227-237.
- Cook, R. M. (1946). Ionia and Greece in the eighth and seventh centuries BC. *JHS*, 66, 67-98.
- Coulton, J. J. (1976). *Development of the Greek stoa*. Oxford: Clarendon Press.
- Coulton, J. J. (1977). *Ancient Greek architects at work problems of structure and design*. Cornell: Cornell University Press.
- Courbin, P. (1973) Le colonne Naxien et le palmier de Nicias. *BCH*, *supp.1*, 57-172.
- Daux, G. (1936). Notes de chronique Delphique. *BCH*, 60, 447-451.
- Davis, W. M. (1981). Egypt, Samos, and the archaic style in Greek sculpture. *JEA*, 67, 61-81.
- Deacy, S. (2008). *Athena*. New York: The Taylor and Francis Group.
- De la Coste-Messeliere, P. (1936). *Au musee de Delphes*. Paris: E. De Boccard.
- De la Coste-Messeliere, P. (1957). *Delphes*. Paris: Hachette.2. Trimestre.
- Dinsmoor, W. B. (1912). Studies of Delphinian treasure- I: The identity of the treasures. *BCH*, 36, 434-493.
- Dinsmoor, W. B. (1913). Studies of the Delphnian treasures- II: The four ionic treasure. *BCH*, 37, 5-83.
- Dinsmoor, W. B. (1923). The aeolic capital of Delphi. *AJA*, 27, 164-173.
- Dinsmoor, W. B. (1927). *The architecture of ancient Greece*. New York: C. Scribner's.

- Deonna, W. (1951). L'ex-voto de Cypsélos à Delphes : Le symbolisme du palmier et des grenouilles. *Revue de l'Histoire des Religions*, 139, (2), 162-207.
- Evans, A. (1921). *Palace of Minos at Knossos I, the Neolithic and early and middle Minoan ages*. London: Macmillan and Co.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. (Çev. L. Arslan), İstanbul, 2003.
- Gardner, E. A. (1888). *Naukratis II*. London: Trübner.
- Goor, A.(1967). The history of the date through the ages in the holy land. *Economic Botany*, 2, (4), 320-340.
- Greaves, A. M. (2010). *The Land of Ionia: Society and economy in the archaic period*. Malden:Wiley-Blackwell.
- Graham, A. J. (1971). Patterns in Early Greek colonisation. *JHS*, 91, 35-47.
- Graham, A. J. (1982).The colonial expansion of Greece. J. Boardman ve N. G. L. Hammond (Ed), *CAH* içinde (Cilt III (3), 83-162). Cambridge: Cambridge University Press. 2. Baskı.
- Grass, M. M. (1987). La bataille d'Alalia et Delphes. *Dialogues d'histoire ancienne*, 13, 161-181.
- Gray, J. D. (2001). Late period. *The Oxford encyclopedia of Ancient Egypt* içinde (cilt 3, ss. 267-276). Oxford: Oxford University Press.
- Grimal, P. (1997). Apollon. *Mitoloji sözlüğü*. (Çev. S. Tamgüç) içinde (ss.79-83). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Gruben, G. (1966). *Die tempel der Griechen*. München: Hirmer.
- Gwynn, A. (1918). The character of Greek colonisation. *JHS*, 38, 88-123.
- Hall, J. (1994). *Illustrated dictionary of symbols in Eastern and Western Art*. New York: Icon Edition.

- Hanfmann, G. M. A. (1953). Ionia, leader or follower. *Harvard Studies in Classical Philology*, 61, 1-37.
- Hansen, M.H. (2006). Emporion. A study of the use and meaning of the term in the archaic and classical periods . G.R. Tsetschladze (ed.). *Greek Colonisation: An account of Greek colonies and other settlements overseas* içinde (Vol. 1, ss. 1-39). Leiden:Brill.
- Harrison, E. B. (1998). Phedias. *Personal style in Greek sculpture*. O. Palagia ve J. J. Pollitt (Ed.) içinde (ss. 59-64). Cambridge: Cambridge University Press. 3. baskı.
- Hellmann, M. C. (2002). *L'architecture grecque I, les principes de la construction*. Paris: Picard.
- Hoepfner, W. (1993a). Zum Mausoleum von Belevi. *AA*, 108, 111-123.
- Hoepfner, W. (1993b). Innenraum-kapitelle. *IstMitt*, 43, 417-436.
- Hogarth, D. G., Edgar, C. C., Gutch, C. (1889). Excavations at Naukratis. *BSA*, 5 (1898/1899), 26-97.
- Hogarth, D.G., Lorimer, H.L., Edgar, C.C. (1905). Naukratis, 1903. *JHS*, 25.105-136.
- Höbl, G. (1984). Agyptischer einflub in der Griechischen architektur. *Jahreshefte band*, 55, 1-18.
- James, E. O. (1966). *The tree of life*. Leiden: E. J. Brill.
- James, O. (1968). The tree of life. *Folklore*, 69, 241-249.
- Kantizos, N. H. (1999). *The palm tree-palmette motifs and goddess imagery in the Bronze Age*. The Faculty of Bryn Mawr College, University of South Florida. Yayınlanmamış doktora tezi.
- King, D. (1997). Pergamene palm capitals and other foliate fancies. *Quaderni Ticinesi* 26, 205-225.

- Langlotz, E. (1966). *Die kulturelle und künstlerische hellenisierung der küsten des mittelmeeers durch die stadt Phokaia*. Köln ve Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Langlotz, E. (1975). *Studien zur Nordostgriechischen kuntu*. Mainz Am Rhein: Verlag Philipp Von Zabern.
- Lawrence, A. W. (1996). *Greek architecture*. Yale: The Yale University Press, Pelican History of Art Series. 5. baskı.
- Leick, G. (1988). *Dictionary of Ancient Near East architecture*. Routledge: London.
- Levi, D. (1931). Arkades. *Annuario*, X-XII, 1927/29, 184-188 ve 450-452.
- Liljenstolpe, P. (1999). The Roman blattkelch capital: typology, origin and aspects of employment. *Opuscula Romana*, 1997-1998, 22-23, 91-126.
- Maas, M. (1993). *Das antikite Delphi*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Martin, R. (1958). Problème des origines des ordres á volutes. *Études D'Archéologie Classique*, I 1955-1956, 119-131.
- McDonald, J. A. (2002). Botanical determination of the Middle Eastern tree of life. *Economy Botany*, 56, (2), 113-129.
- Meyer, F. S. (1849). *A handbook of ornament*. Newyork: Architectural Book Pub. Co.
- Miller, H. F. (1979). *The iconography of the palm in the Greek art. signifince and symbolism*. Department of Classical archeology, University of California. Yayınlanmamış doktora tezi.
- Miller, M. C. (1997). *Athens and Persia in the fifth century bc*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milne, J. G. (1939). Trade between Greece and Egypt before Alexander the Great. *JEA*, 25, 177-183.

- Moody, S. (1864). *Palm tree*. Newyork: Kessinger Publishing.
- Möller, A. (2000). *Naukratis, trade in archaic Greece*. Oxford: Oxford University Press.
- Morel, J. P. (2006). The Phocaeen colonization. Gocha R. Tsetskhladze (Ed.) *The colonization an account of Greek colonies and other settlements overseas I* içinde (ss. 358-428). Leiden: Brill Academic Publishers.
- Muhs, B. (1994). The great temenos of Naukratis. *JARCE*, 31, 99-113.
- Murray, A. S. (2004). *A history of Greek sculpture*. California: Kessinger Publishing Co.
2. baskı.
- Muscarella, O. W. (1988). *Bronze and iron: Ancient Near Eastern artifacts in the Metropolitan museum of art*. Newyork:Newyork Metropolitan Museum.
- Nixon, R. W. (1951). The date palm-tree of life in the subtropical desert. *Economic Botany*, V, (3), 274- 231.
- Özyiğit, S. (1998). *Foça-Phokaia*. İzmir: Arkadaş Matbaacılık.
- Özyiğit, Ö. (2000). 1999 yılı Phokaia kazı çalışmaları. *KST*, 22, (II), 1-14.
- Özyiğit, Ö. (2003). Phokaia’da Akurgal kazıları ışığında son dönem çalışmaları. *Anadolu / Anatolia* 25, 97-107.
- Özyiğit, Ö. (2006). 2005 yılı Phokaia kazı çalışmaları. *KST*, 28, (II), 341-354.
- Özyiğit, Ö. (2008). 2007 yılı Phokaia kazı çalışmaları. *KST*, 30, (I), 387-410.
- Özyiğit, Ö. (2009). Phokaia griffon protomları ve griffon protomlu kazanların kronolojisi.
H. Sağlamtimur ve diğer. (Ed.). *Altan Çilingiroğlu’na armağan. Yukarı denizin kıyısında Urartu Krallığına adanmış bir hayat* içinde (ss. 489-504). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Özyiğit, Ö. (2010). 2009 yılı Phokaia kazı çalışmaları. *KST*, 32, (III), 385-404.

- Özyiğit, Ö. (2012). Phokaia'nın atları. *Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal 100 yaşında. Anatolia/Anadolu Ek Dizi III*. 155-194.
- Palagia, O. (1984). A niche for Kallimachos' lamp. *AJA*, 88, (4), 515-521.
- Perrot, P., Chipiez, C. (1882). *Histoire de l'art dans l'antiquité*. Paris: Hachette et Cie.
- Persson, A. W. (1921) Les sculpture du téménos de Marmaria, à Delphes. *BCH*, 45, 316-334.
- Petrie, W. M. P. (1885). The discovery of Naukratis. *JHS*, 6, 202-206.
- Petrie, W. M. F. (1886). *Naukratis I 1884-1885*. London: Trübner & Co.
- Pomtow, H. (1913). Die beiden bußtempel zu Delphi. *Clio*, 13, 200-249.
- Popenoe, P. (1924). The date palm in antiquity. *The Scientific Monthly*, XIX, 313-324.
- Pratt, W. S. (1880). The columnar architecture of the Egyptians. *Proceedings of the American Academi of Arts and Sciens*, 15, 313-365.
- Price, E. R. (1924). Pottery of Naukratis. *JHS* 44, 180-222.
- Robertson, D. S. (1992). Greek and roman architecture. Cambridge: Cambridge University Press. 16. baskı.
- Roebuck, C. (1951). The organization of Naukratis. *Classical Philology*, 46, 212-221.
- Seddon, L. R. (1987). *The agora stoas at Assos, Aigai and Termesseos. Examples of the political Attalid architectural patronage*. Los Angeles: University of California.
- Roebuck, C. (1959). Ionian trade and colonization. *Monographs on Archeology and Fine Art*, IX, 1-149.
- Serdaroğlu, Ü. (1967). Foça kazılarında bulunan arkeolojik devir mimarlık eserleri. *TTK*, VI, 35-41.
- Schefold, K. (1938). Das äolische kapitell. *JOAI*, 31, 41-52.

- Schlichting, R. (1980). Neith. *In lexikon der Agyptologie* içinde (Cilt 4, ss. 392-394)
Weisbaden: Otto Harrassowitz.
- Shiloh, Y. (1979). The proto-aeolic capital and Israelite ashlar masonry. *Quadem 11*, 1-95.
- Smith, W. S. (1958). *The art and achitecture of Ancient Egypt*. Baltimore: Penguin Books.
- Spalinger, A. (1976). The Psammetichus, king of Egypt: I. *JARCE*, 13, 133-147.
- Spalinger, A. (1978). The Psammetichus, king of Egypt: II. *JARCE*, 15, 49-57.
- Pratt, W. S. (1880). The columnar architecture of the Egyptians. *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*, 15, 313-365.
- Price, E. (1924). Pottery of Naucratis. *JHS*, 44, 180-222.
- Tarbell, F. B. (1908). The palm of victory. *Classical Philology*, 3, (3), 264-272.
- Talbert, R. J. A. (1985). *Atlas of classical history*. London and Sydney: Croom Helm.
- Wallert, I. (1962). *Die palmen im alten Ägypten*. Berlin: B. Hessling.
- Wesenberg, B. (1971). *Kapitelle und basen*. Düsseldorf: Rheinland-Verlag.
- White, M. E. (1961). Greek colonisation. *Journal of European History*. 21, 443-54.
- Wilkinson, J. G. (1850). *A handbook for travellers in Egypt*. London: John Murray
- Wilkinson, A. (1994). Symbolism and design in the ancient egyptian gardens. *Garden History*, 22 (1), 1-17.
- Wilkinson, R. H. (2003). *The Complete gods and goddesses of Ancient Egypt*. Arizona: Thames & Hudson.
- Ussing, J. L. (1889). *Pergamos seine geschichte und monumente*. Berlin-Stuttgart: W. Spemann.

ANTİK KAYNAKÇA

Herodotos. *Herodot tarihi*. (çev. M. Ökmen) İstanbul: Remzi Kitabevi,1993.

Strabon, *Geografika (Coğrafya) XII-XIII-XIV*. (1993).(Çev. A. Pekman) İstanbul:
Arkeoloji Sanat Yayınları.

Xenophon. *Hellenika (Yunan tarihi)*. (1987). (Çev. Suat Sinanoğlu) Ankara: TTK
Yayınları.

Thukydides. *Peloponnessos Savaşları*. (2010).(Çev. F. Akderin) İstanbul: Belge Yayınları.

İNTERNETTEKİ KAYNAKÇA

Pausanias. Erişim Tarihi: 07.12.2012,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Paus.+7.3.8.&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0160>

Diodorus Siculus. *Bibliotheca Historica, Books I-V*. Erişim tarihi: 07.12.2012,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0540%3Abook%3D1%3Achapter%3D1%3Asection%3D1>

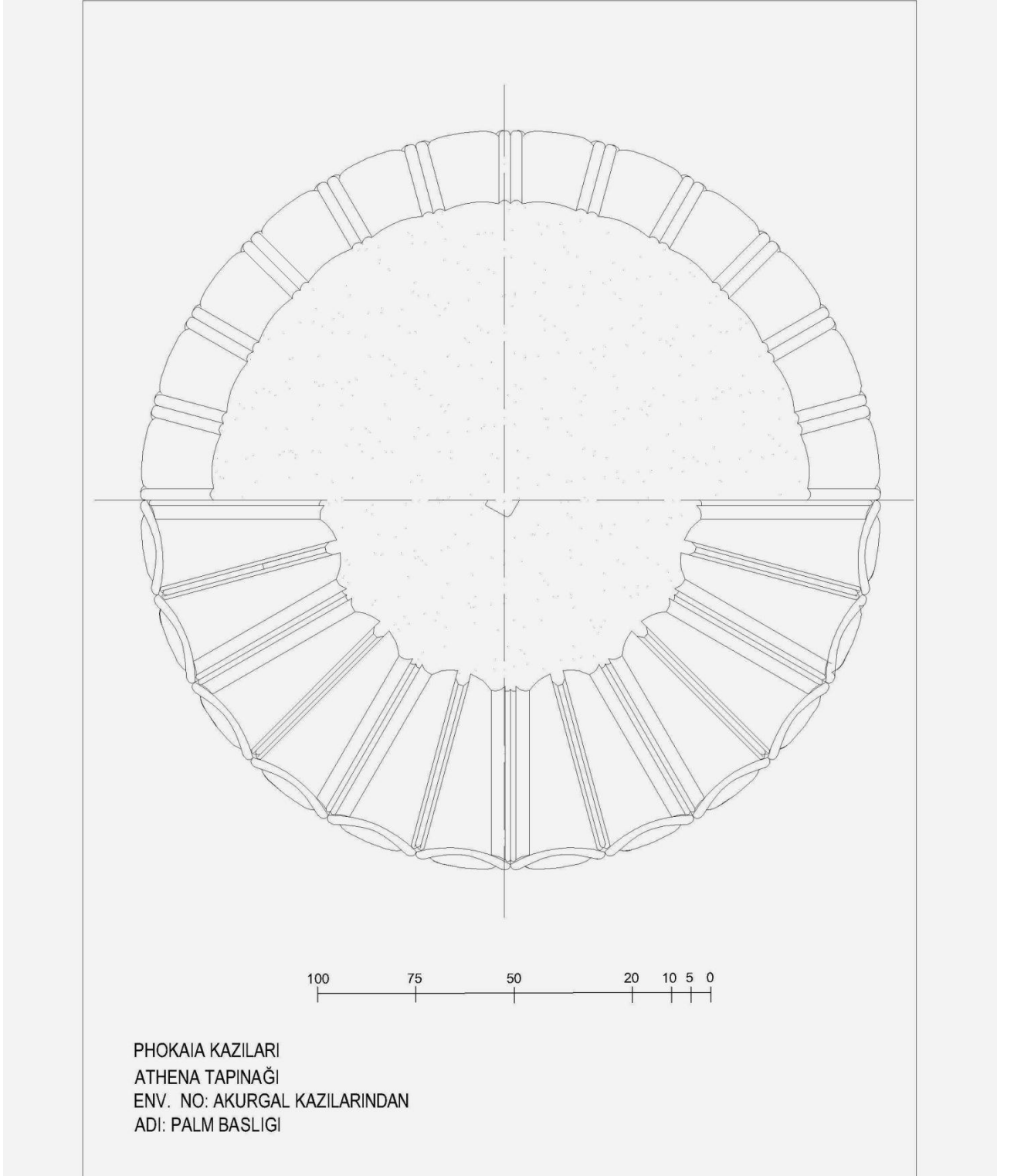
Plutarchos. *De Pythiae Oraculis*. Erişim tarihi: 07.12.2012,

[12http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0247%3Asection%3D12](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0247%3Asection%3D12)

Plutarkhos. *Paralels Lives, Nicias*. Erişim tarihi: 07.12.2012,

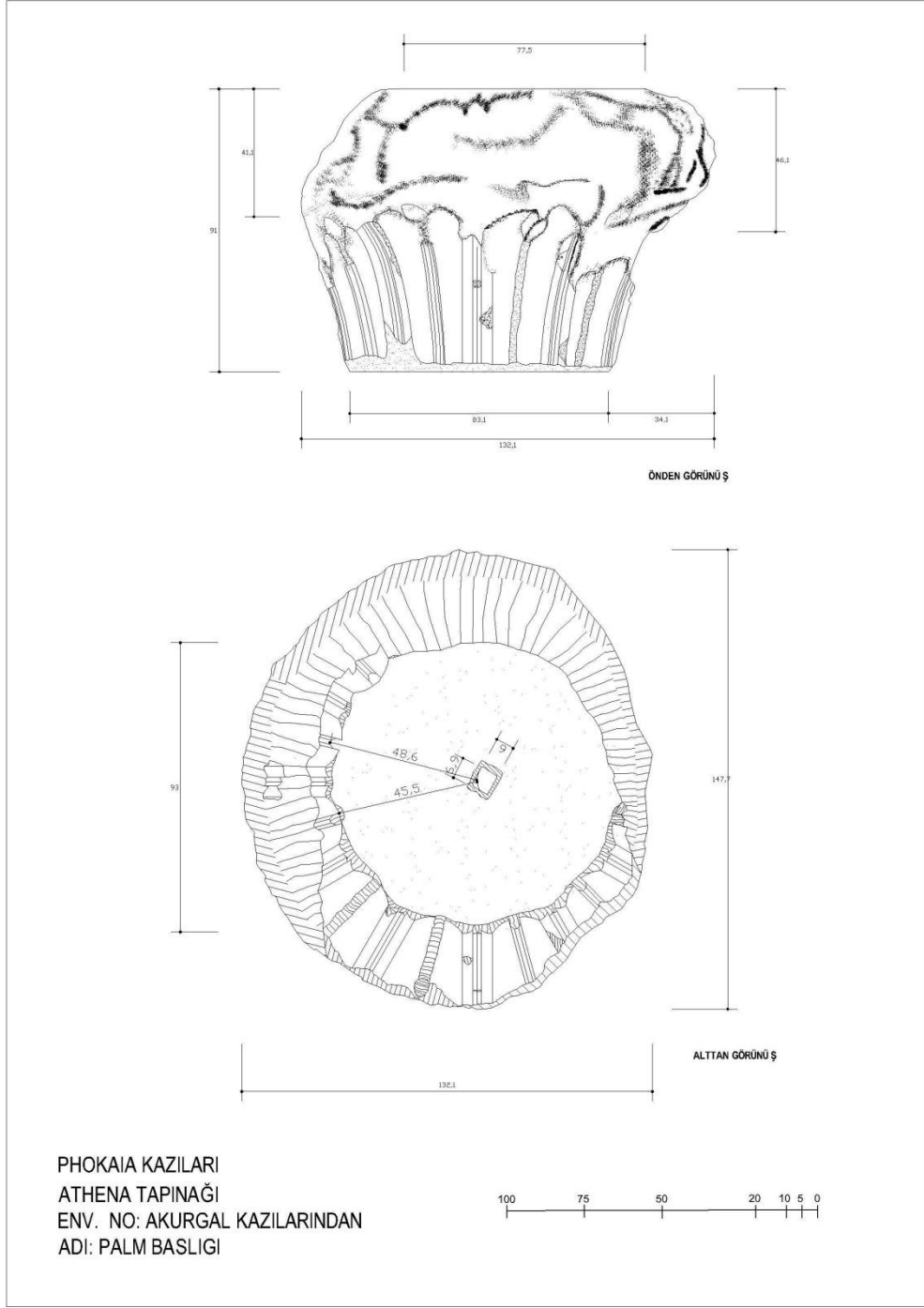
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plut.+Nic.+3&fromdoc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0051>

LEVHALAR

Çizim 1a: Phokaia palmiye başlığın üstten çizimi.(Çiz. Mim. Yalın Pekvar)

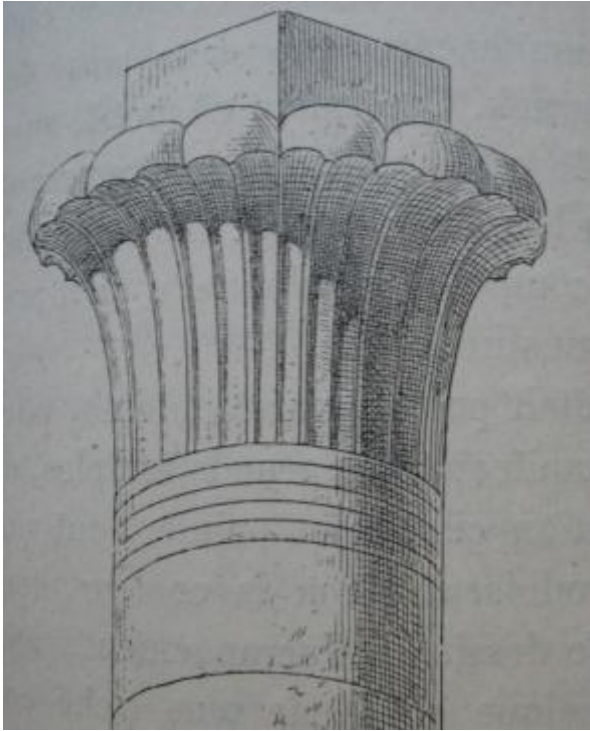

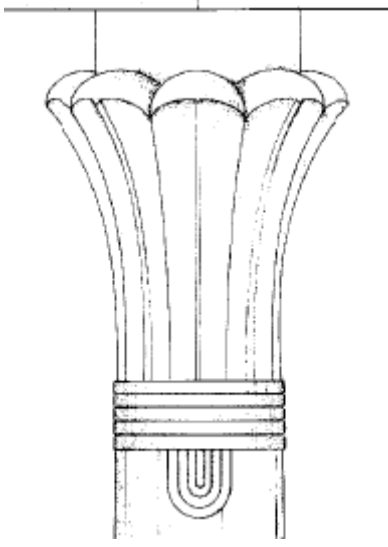
Çizim 1b: Phokaia Palmiye başlığın, alttan ve yandan çizimi. (Çiz. Mim. Yalın Pekvar)

Resim 1: Mısır Deir el Bersheh'teki Djehutyhotep'un mezarının girişindeki palmye başlık.

Resim 2: Sesebi'deki Mısır palmye başlık. (MÖ 1379- 1362).

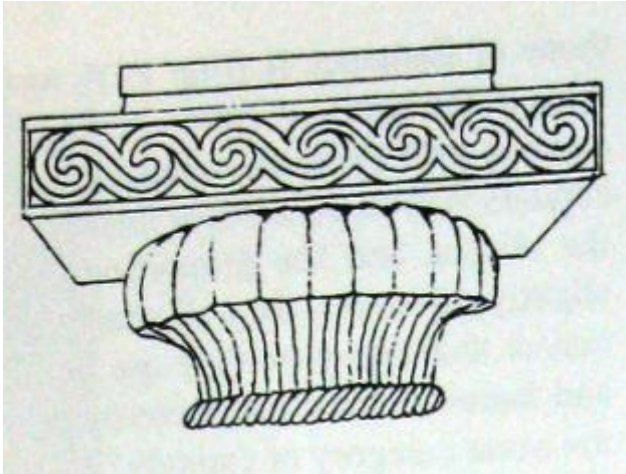
Resim 3: Tanis'ten Mısır palmiye başlık (Eski Krallık MÖ 2686-2181).

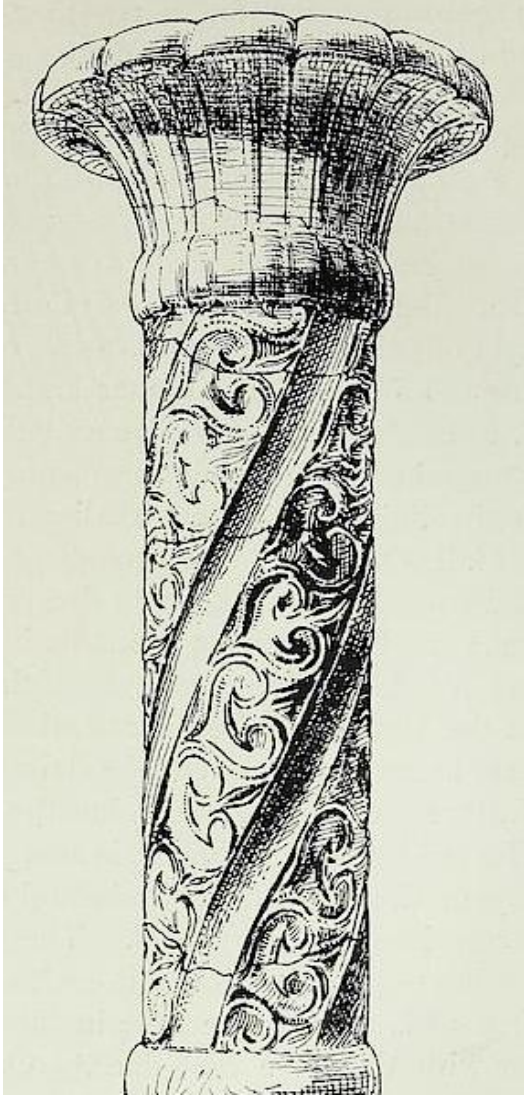
Resim 4: Sippar'daki Asur tableti (MÖ 9. yüzyıl).

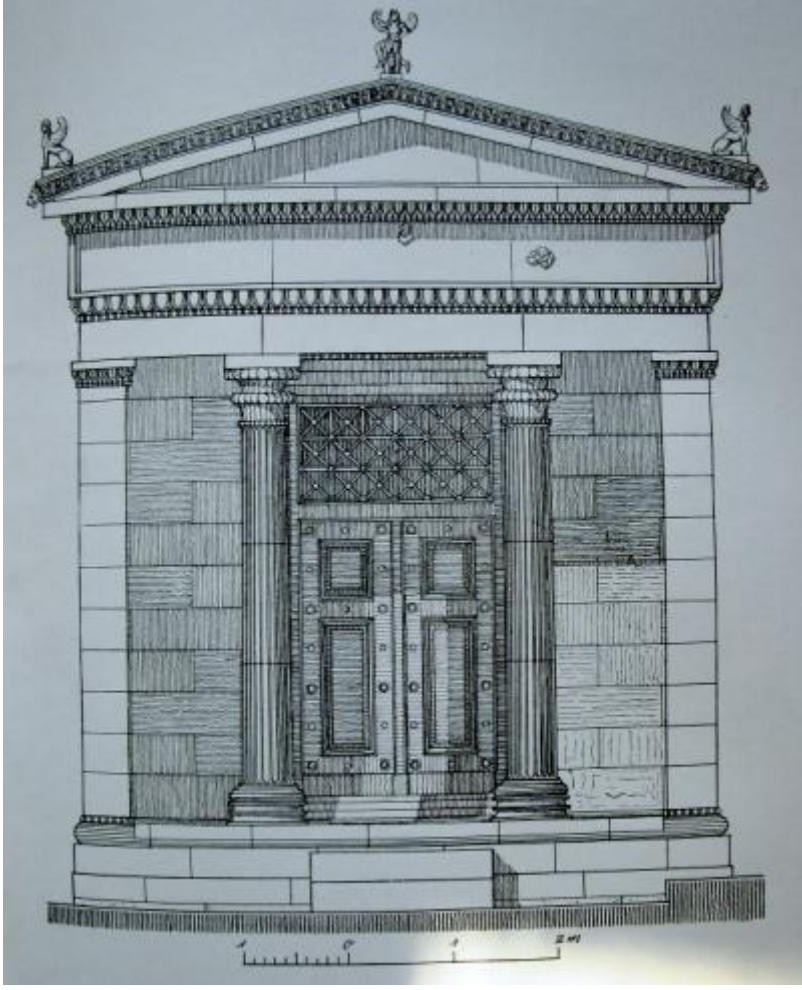
Resim 5a: Arkades'teki palmiye başlık

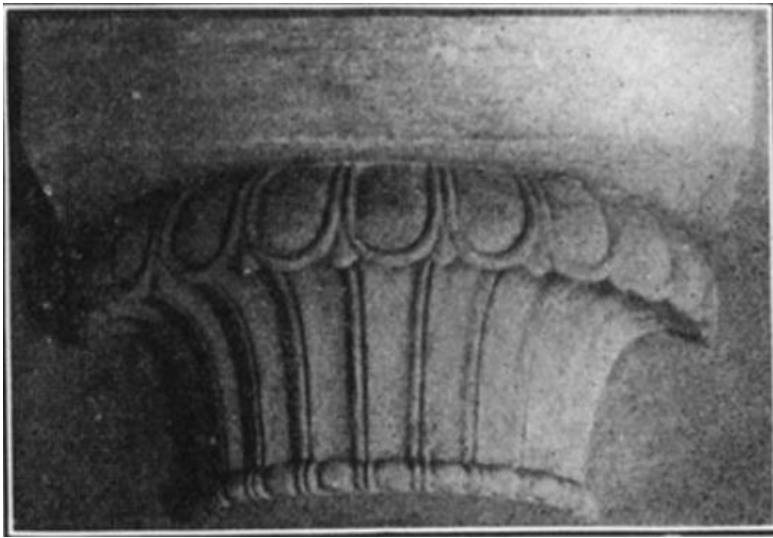
Resim 5b: Arkades'teki Palmiye başlığın çizimi

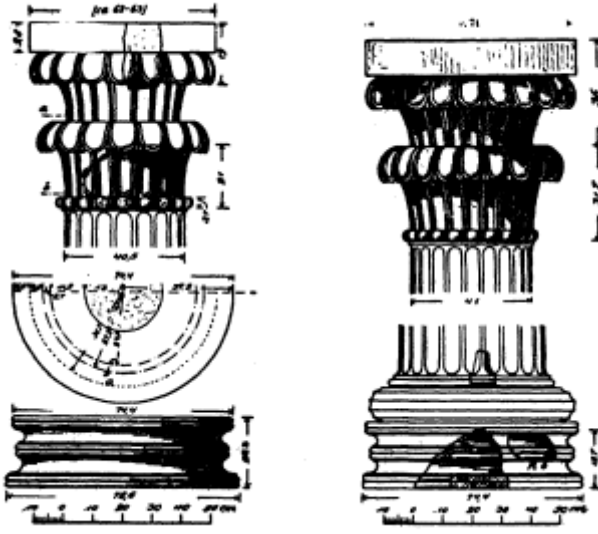
Resim 6: Palmiye sütun başlıklı taş lampa

Resim 7a: Massalia hazine binası

Resim 7b: Delphi'deki Massalia hazine binasındaki Palmiye başlık (inci dizili başlık)

Resim 7c: Delphi'deki Massalia (sağdaki) ve Klazomenai (soldaki) hazine binalarındaki Palmiye başlıklar (çiftli).

Resim 7d: Delphi'deki Massalia hazine binasındaki Palmiye başlık (inci dizisiz başlık)

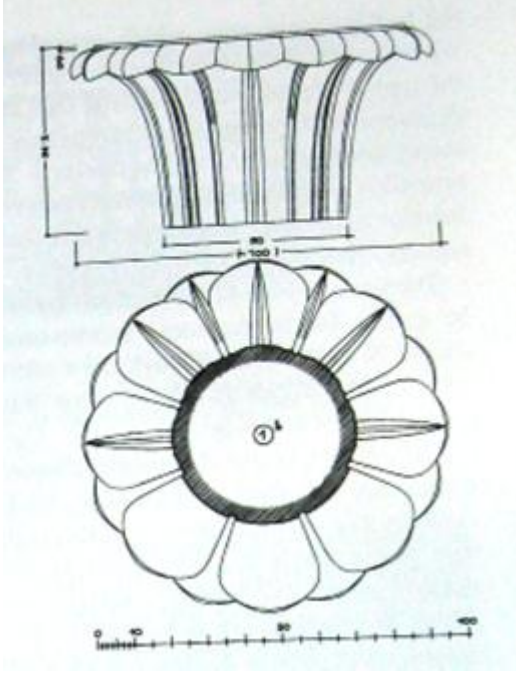

Resim 8a: Phokaia Palmiye başlığı (genel görünüm)

Resim 8b: Phokaia Palmiye başlığı (yakından görünüm)

Resim 9: Belevi Mausoleion'daki Palmiye başlığın çizimi.

Resim 10: Phokaia Palmiye başlığı (üstte) ve Phokaia'daki Yaprak başlık (altta).

Resim 11: Susa'daki Pers başlığı